PLEIDOOI VOOR

EEN

PASTORALE STAGE

APOLOGETISCH RAPPORT

VAN EEN

EXPERIMENT

C. VAN DER LEEST

INHOUDSOPGAVE.

blz.

1. ALGEMENE INLEIDING.
   1.1. Terminologie. 3
   1.2. De context van het experiment. 3
   1.3. Korte typering van de inhoud. 4
   1.4. Opdracht. 4

2. DE MOGELIJKHEID VAN EEN STAGE.
   2.1. Inleiding. 5
   2.2. Ambt en stage. 5
   2.3. Catechisaties. 7
   2.4. Ziekenbezoek. 9
   2.5. Kerkeraadsvergaderingen. 11
   2.6. Het spreken van een stichtelijk woord. 13
   2.7. Huisbezoek. 14

3. DE WAARDE VAN EEN STAGE VOLGENS DE G.S.-COMMISSIE.
   3.1. De beschouwingen van de commissie. 16
   3.2. Beoordeling. 17

4. DE WAARDE VAN EEN STAGE NAAR ONZE OPVATTING.
   4.1. Vooronderstellingen. 21
   4.2. Waardebepalende aspecten. 29
      4.2.1. Inleiding: leren door doen. 29
      4.2.2. Geconcentreerde kennismaking. 30
      4.2.3. Supervisie. 30

5. VOORSTEL TOT DE INSTELLING VAN EEN OFFICIEUZE STAGE.
   5.1. Rondom het voorstel van Drenthe. 33
   5.2. Rondom de uitspraak van Friesland. 36
   5.3. Ons voorstel. 37
      5.3.1. Vooronderstellingen. 37
      5.3.2. De coördinator. 37
      5.3.3. De supervisor en zijn kerkeraad. 38
      5.3.4. De stagiair en zijn werk. 40
      5.3.5. Technische aspecten van de stage. 42

6. SLOTOPMERKINGEN. 45

NOTEN. 46

1. ALGEMENE INLEIDING.

1.1. Terminologie.

In het navolgende rapport duiken drie termen telkens weer op, te weten: praktische vorming, (praktische) oefeningen en (pastorale) stage. In verschillende synodale besluiten van de gereformeerde kerken worden de termen pr. vorming en pr. oeff. volledig door elkaar gebruikt als aanduiding van het begrip past. stage. Daar in dit rapport echter twee verschillende zaken zijn te benoemen, is het noodzakelijk de beide begrippen onderscheiden van elkaar te vullen. Onder pr. vorming versta ik (en wordt meestal verstaan) het, veelal in relatie met de Theologische Hogeschool gegeven, onderwijs in diverse, niet direct theologische zaken, die voor de (latere) uitoefening van het predikantschap in de gemeentelijke praktijk van belang zijn. Hieronder is velerlei te rubriceren: van voorlichting over maatschappelijk werk en sociologie tot werkweken, waarin aan vergader- en gesprekstechniek wordt gedaan. Pr. vorming is dus wel aan te duiden als oriënterend onderwijs in de verschillende hulpwetenschappen en hulptechnieken bij de ambtelijke vakken.
Onder pr. oeff. of past. stage versta ik dit, dat door een theologisch student/kandidaat o.l.v. een supervisor allerlei activiteiten in een gemeente verricht worden bij wijze van kennismaking met en ook vorming voor het werk, dat hij later als predikant te doen heeft. Hieronder vallen het geven van catechisaties, het afleggen van bezoeken e.d., maar ook het geïnformeerd worden omtrent de 'kerkelijke organisatie', enz.
Bij wat nu volgt is het nodig deze vulling van de termen pr. vorming en pr. oeff./past. stage steeds vast te houden. Waar de synodale besluiten e.d. in hun terminologie afwijken van het bovengenoemde spraakgebruik wordt duidelijkheidshalve steeds tussen haakjes de in dit rapport gebruikelijke term toegevoegd.

1.2. De context van het experiment.

Generaties lang wordt erover geklaagd, dat de verschillende wetenschappelijke studies, inclusief de theologische, te weinig rekenen met de bestemming van de student en zo te weinig opleiden voor de praktijk. Reeds in 1894 hield P. Biesterveld zich in zijn Kamperse inaugurele oratie met deze klacht bezig. Ook toentertijd werd door velen gesteld, dat de praktijk uiteindelijk iemand moet vormen voor zijn werk. In aansluiting aan G. Kalff reageert Biesterveld hierop met: Inderdaad heeft de praktijk er velen gevormd en zijn er velen langs die weg gekomen. Maar hoe, na hoeveel tijd en ten koste van hoeveel jongens en gemeenten! En hoeveel komen er niet en verongelukken. Omdat hij het, blijkbaar zeer ernstige, manco wil verhelpen, dat de toekomstige pastor in zijn studietijd veelal niets of zeer weinig van zijn a.s. ambtelijk leven hoort, gaat Biesterveld in het vervolg van zijn rede in een warm betoog wijzen op het hoge belang van de ambtelijke vakken.[1] M.i. kan het genoemde manco nu evenzeer een motief vormen om daarnaast te wijzen op het belang van pr. oeff. Dat de betekenis van een stage in onze kerken wel werd gezien, blijkt o.a. uit het voorstel, dat de particuliere synode van Drenthe in 1963 (in het vervolg: Drenthe) deed aan de eerstvolgende generale synode.[2] Op die g.s., namelijk van Rotterdam-Delfshaven in 1964/1965 (in het vervolg: g.s.)[3] werd het voorstel van Drenthe echter over de hele linie afgewezen. De motieven van deze afwijzing zijn terug te vinden in het rapport, dat opgesteld werd door de betreffende g.s.-commissie[4], en, samengevat, in de overwegingen van het g.s.-besluit (Acta art. 411b). Ze zijn kortweg hiermee samen te vatten, dat de commissie, en in navolging van haar de g.s., van oordeel is: een stage, zoals Drenthe die voorstelt en feitelijk een stage in het algemeen, kan onmogelijk en is vrij waardeloos. Tegen deze motivering van het afwijzen van een stage is kort gezegd dit in te brengen: waaruit weet u dat? M.a.w. mijn voornaamste bezwaar is, dat men een zozeer praktische zaak als een past. stage al theoretiserend gaat beoordelen, zonder dat enige ex-

perimentele ervaring is opgedaan met pr. oeff., verricht door een student/kandidaat o.l.v. een predikant in de gemeentelijke praktijk.

De titel van ons werkstuk doet duidelijk de overtuiging uitkomen, dat o.i. wel een stage mogelijk en waardevol is. Maar tot deze overtuiging zijn wij gekomen mede op grond van ervaringen, opgedaan in een experimentele stage. Van 13 april - 25 juni 1970 heb ik namelijk in Emmen stage gelopen op initiatief en onder leiding van ds. A. Kooij, met toestemming en medewerking van zijn kerkeraad. De stage bestond hieruit, dat ik deels bij allerlei bezigheden van ds. Kooij met hem meeliep, deels zelfstandig bepaalde activiteiten verrichtte en deels door allerlei 'functionarissen' wegwijs gemaakt werd in de vele onderscheiden aspecten van het kerkelijk werk (van het scribaat tot het jeugdwerk toe). Herhaaldelijk werd een en ander met ds. Kooij doorgesproken. O.a. om later mijn rapport te kunnen maken, heb ik van het beleefde een vrij nauwkeurig dagboek bijgehouden, zodat de indrukken, ervaringen en ook het geleerde niet konden vervluchtigen. De stage was in die zin experimenteel, dat het ons niet allereerst te doen was om mij een afgewogen en afgerond aantal pr. oeff. te laten doen; voor alles wilden we namelijk onderzoeken of een stage mogelijk en waardevol is, waarbij tussendoor steeds duidelijker begon te worden hoe een stage al of niet ingericht moet worden.

1.3. Korte typering van de inhoud.

Het lijkt me wel dienstig hier globaal iets te zeggen van de inhoud van het rapport. In 2.-4. worden onze opvattingen weergegeven t.a.v. de pastorale stage. Tevens wordt verslag gedaan van onze positieve ervaringen. Deze zullen veelszins weergegeven worden na en in tegenstelling tot de overwegingen van de g.s.-commissie, die toch maar resulteerden in een generaal-synodale afwijzing van Drenthe's voorstel en feitelijk van een stage überhaupt. Voor deze vorm is gekozen, niet om gedetailleerd Drenthe's voorstel en het commissie-rapport uit te pluizen, maar omdat zo meteen een confrontatie kon plaats vinden met de verschillende bezwaren en vragen, die wellicht ook elders bestaan m.b.t. (de instelling van) een past. stage.

Uiteraard moet men mij vertrouwen, dat ik echt ervaringen doorgeef en dat die ervaringen van ons niet t.w.v. mijn pleidooi mooier gekleurd worden.

Op grond van onze -grotendeels in 2.-4. genoemde- opvattingen en experimentele ervaringen wordt dan in 5. een voorstel gedaan om tot de instelling van een stage aan de Theologische Hogeschool te komen. Het zal blijken, dat verschillende onderdelen van mijn pleidooi veel breder en uitgebreider zijn opgezet, dan men in een zakelijk rapport zou verwachten, zie met name 4.1. Dat is niet zo maar gebeurd. Ik heb de past. stage namelijk niet geïsoleerd willen beschouwen, maar heb juist telkens gelet op de verdere theologische opleiding. Hoewel dit feitelijk buiten het terrein van het rapport valt, omdat het niet op eigen experimentele ervaring berust --toch is ook geprobeerd de stage te tekenen als een element van de noodzakelijke modernisering van de praktische opleiding.

Wellicht kan een en ander een kleine bijdrage vormen tot het denken over de (m.i. nog pas beginnende en nodig aan te vangen) op- en uitbouw van de ambtelijke vakken in Kampen.

1.4. Opdracht.

Het lijkt misschien wel wat vreemd in een rapport een opdracht te vermelden. Toch wil ik dit doen, eenvoudig omdat hiervoor goede redenen zijn.

Mijn rapport draag ik namelijk op aan:

a. Ds. A. Kooij te Emmen: Zonder zijn initiatief tot en begeleiding van het stage-experiment zou het schrijven van dit werkstuk onmogelijk zijn geweest.
b. De kerkeraad van de gemeente te Emmen: Vanwege zijn, ook financiële, medewerking, waardoor de proefstage metterdaad gerealiseerd kon worden.

2. DE MOGELIJKHEID VAN EEN STAGE.

2.1. Inleiding.

Allereerst moet vermeld worden, dat vele principiële en praktische bezwaren van de g.s. (-commissie) tegen de voorstellen van Drenthe hieruit voortkomen, dat die voorstellen verschillende verplichtingen en eisen bevatten en veelal zeer gedetailleerd en precies zijn uitgewerkt. In dit opzicht kan ik helemaal met de g.s.(-commissie) meegaan, zie hiervoor 5.1.; vandaar dat ik in de weergave van Drenthe's voorstellen allerlei uitgewerkte opgaven van hoeveelheden, frekwenties e.d. steeds zoveel mogelijk weglaat.
Anders ligt het met de overwegingen van de commissie, waarin de principiële en praktische onmogelijkheid gesteld wordt van de voorstelde oeff. zelf en feitelijk van een past. stage in het algemeen. Hiermee willen we ons in het vervolg van 2. confronteren.

2.2. Ambt en stage.

2.2.1. In de eerste plaats moet ingegaan worden op de algemene bezwaren van de g.s. (-commissie) tegen een past. stage. Daaronder zijn te rekenen de, al of niet expressis verbis vermelde, principiële en praktische bedenkingen als: Mag ooit wel geëxperimenteerd worden met ambtelijke werkzaamheden, doordat zij als 'oefening' door eem stagiair worden verricht? Is het verder wel geoorloofd, dat aan een student/kandidaat allerlei àbtelijke activiteiten overgedragen worden? En gesteld al, dat het principieel mogelijk is zo'n stage te realiseren, dan wordt zo'n stagiair toch nooit door de betreffende gemeenteleden geaccepteerd, zoals zij een ambtsdrager accepteren.?

2.2.2. Op dit complex van vragen is niet zo maar afdoende te reageren. Er moet op gewezen worden, dat het onjuist is de activiteiten van de stagiair negatief te kwalificeren als een bedenkelijk experimenteren ter wille van een, eigenlijk hachelijke, oefening van een student/kandidaat --zo suggereert, naar mijn gevoel, de commissie toch wel hier en daar in haar rapport. Het spreekt vanzelf, dat er veelal een duidelijk verschil in kwaliteit zal zijn tussen stagiairs en predikants-werk -- als ik even in deze categorieën mag spreken. Maar naar onze ervaring is de kwaliteit van het stagiairswerk toch ook wel weer van dien aard, dat er geen negatieve effecten en invloeden door ontstaan. Trouwens, zou de kwaliteit van het werk van een pas beginnend predikant veel beter zijn? Zijn aanvankelijk nog stuntelige arbeid wordt door de commissie in haar rapport nergens gedesavoueerd. En dat terwijl in het voordeel van het stagiairswerk nog altijd geldt, dat het gebeurt onder begeleidende en eventueel corrigerende supervisie van de plaatselijke predikant.
Moeilijker valt in te gaan op het vervolg, of het principieel geoorloofd is, dat àmbtelijk werk door een student/kandidaat wordt gedaan. Eerlijk gezegd kan hierop niet zo maar met ja of nee geantwoord worden. Want eigenlijk moet dan heel het vraagstuk van het bijzondere ambt en zijn verhouding tot het ambt aller gelovigen aan de orde worden gesteld. En met die kwestie zijn, naar mijn idee, onze kerken nog lang niet klaar. Dit komt m.i. hierin uit, dat onze kerken er geen principiéél bezwaar tegen hebben en het vaak per generaal-synodaal besluit mogelijk maken, dat theologische studenten met preekconsent in de samenkomsten der gemeente een stichtelijk woord spreken. Het spreken van een student is geen bediening van het Woord en hij gaat ook niet ambtelijk voor in de eredienst (zie bijv. in de zegengroet en in de zegen de verandering van 'u' in 'ons'); te begrijpen, want een student is nu eenmaal geen hiervoor geroepen ambtsdrager, zoals een predikant. Maar dan rijzen er toch wel vragen: Komt God soms door een stichtelijk woord van een student niet met Zijn gezagsvolle beloften en eisen naar de gemeente toe? Zo nee, wat is dan het karakter en de zin van zo'n bijeenkomst in vergelijking met een kerkdienst o.l.v. een predikant? Zo ja, en dat is m.i. het juiste, wat is dan het verschil tussen het spreken van

een stichtelijk woord door een student en het bedienen van het Woord door een predikant? Soms dat de predikant àmbtelijk preekt? Maar welke invloed heeft dat op (de inhoud en het gezag van) zijn prediking? En zo zijn we dan terug bij de beginvraag.
Ik zeg dit allemaal om dit duidelijk te maken: Hoewel in deze zaak verschillende kwesties, voorzover ik kan zien, feitelijk niet helemaal duidelijk zijn, heeft dit onze kerken er toch niet van weerhouden een bepaalde principiële ruimte te scheppen.[5]
Verder kan erop geattendeerd worden, dat tegenwoordig kerkeraden van vacante kerken soms aan theologie-studenten of andere niet-ambtsdragers verzoeken de catechisaties te geven --een taak, die anders bij uitstek behoort tot het werk van de predikant-ambtsdrager.
In dit verband valt ook te wijzen op wat Joh. Jansen vertelt over het hulppredikerschap, uitgeoefend door kandidaten die proponeren mogen. Vooraf zij opgemerkt, dat er z.i. geen principieel verschil is tussen de kerkelijke positie van een kandidaat, die beroepbaar is gesteld en zo verlof ontving tot preken, èn een student, die na het vereiste consent verkregen te hebben gaat preken: geen van beiden staat in het ambt en beider prediking is zo het spreken van een stichtelijk woord. Verderop zegt hij dan, dat een kandidaat na zijn preparatoir examen zich ook als hulpprediker een korter of langer tijd voor vast aan een bepaalde gemeente kan verbinden. 'Zulk een hulpprediker staat dan niet in het ambt, noch van dienaar des Woords, noch van ouderling. Hij verricht slechts hulpdienst en wel van het predikambt.... Hij mag alleen preken d.i. een stichtelijk woord spreken; voorts zich in het catechiseeren, en in het huis- en krankenbezoek oefenen; en als gast de kerkeraadsvergaderingen bijwonen, onder belofte van stilzwijgendheid; maar geen huwelijk en geen ambtsdragers bevestigen, veel minder nog de sacramenten bedienen.'[6]
Ook hier zouden weer vele vragen zijn te stellen, die evenwel ook nu weer niet exact beantwoord kunnen worden. Het is waar, dat het hulppredikerschap sinds de Vrijmaking niet meer in onze kerken voorkomt. Het voornaamste, min of meer principiële, motief van afschaffing was, dat het toentertijd vigerende hulppredikerschap niet in de K.O. voorkwam. Dat men ook zware principiële bezwaren had tegen het karakter van het hulppredikerschap als zodanig, kan ik me moeilijk voorstellen, daar er m.i. slechts een gradueel verschil is tussen het geven van preekconsent aan een theologie-student, het catechisaties laten geven door een student e.a. en het aanstellen van een hulpprediker, want alle drie verrichten als niet-ambtsdrager bepaalde activiteiten, die anders gewoonlijk tot het werk van een predikant-ambtsdrager behoren.
Uit het bovenstaande krijgt men, dacht ik, toch wel de duidelijke indruk, dat onze kerken nog geen afgeronde kijk hebben op het bijzondere van het bijzondere ambt --als ik het zo eens mag zeggen. Hoe dit allemaal ook zij, een feit is dus in elk geval, dat een student/kandidaat, die geen ambtsdrager is --met een bepaalde toestemming en/of aanstelling en met bepaalde beperkingen-- werkzaamheden verricht, die anders tot de normale taak van een ambtsdrager, in casu de predikant, behoren. Een feit is ook, dat onze kerken blijkbaar geen moeilijkheden hebben gezien t.a.v. de kwestie hoe (het werk van) een student met preekconsent of catechiseer-toestemming of een hulpprediker (ieder met zijn toch wel wat ambivalente 'rol': geen ambtsdrager en dus ook geen ambtelijk gezag -- eigenlijk wel ambtelijk wèrk en eigenlijk ook wel gezag, voor-

zover het evangelie wordt doorgegeven) ontvangen zou worden door de gemeenteleden; gedacht werd zeker, dat de gemeenteleden de toestemming van de classis en vooral de officiële, hen bekende machtiging van de kerkeraad, in welke vorm en met welke reikwijdte ook, voldoende zouden vinden om de student/kandidaat zo te accepteren, als men een ambtsdrager accepteert, of in elk geval zo, dat vruchtbaar door hem gewerkt kan worden.

Een dergelijke reactie van de betreffende gemeenteleden is ons tenminste gebleken bij onze stage-ervaringen. Dat een student/kandidaat m.b.t. het al of niet geaccepteerd worden soms toch moeilijkheden ondervindt, zo ook een keer in mijn stage, zal m.i. dan ook wel niet allereerst te wijten zijn aan zijn ambivalente 'rol', maar vooral aan zijn relatief jonge leeftijd; dit speelt natuurlijk met name tegenover gemeenteleden die veel ouder zijn dan hij. Deze factor zal m.i. evengoed belemmerend werken bij een jonge, pas-beginnende predikant, hoewel waarschijnlijk wat in mindere mate door zijn duidelijke 'rol' van predikant.
Uit de bovenstaande feiten is toch wel af te leiden, dat er dan ook geen algemene, principiële en praktische, bezwaren zijn in te brengen tegen een past. stáge, waarbij de stagiair een bepaalde machtiging wordt verleend en bepaalde beperkingen worden opgelegd. Want men kan toch nooit instemmen met het principiële beleid van onze kerken t.a.v. het preekconsent nu en het hulppredikerschap vroeger, terwijl men tegelijk bezwaar maakt tegen de realisering van een juist opgezette stage. Of die kerkelijke praxis nu principieel correct is of niet, dat hoef ik niet te beoordelen. Als die praxis niet bestond, leek het me overigens wel zeer wenselijk en ook te verdedigen, dat er verandering in kwam, zodat er o.a. ruimte zou komen voor de instelling van pr.oeff. door een theologisch student o.l.v. een predikant; dat is immers een zaak die de gemeenten uiteindelijk weer ten goede komt.
Tot deze algemene verdediging van de mogelijkheid van een stage willen we ons echter niet beperken. Daarom gaan we ons nu in 2.2.-2.7. nog bezig houden met de diverse afzonderlijke activiteiten, die door Drenthe worden voorgesteld en waartegen de g.s.-commissie veelal allerlei bezwaar inbrengt (zie in dit verband ook weer 2.1.).

2.3. Catechisaties.

2.3.1. Volgens punt B1 van het voorstel van Drenthe behoort tot de stage van een kandidaat in de theologie o.l.v. een predikant o.a. het gedurende een bepaalde tijd geven van catechisatie aan catechisanten van verschillende leeftijdsgroepen. Alles in het bijzijn van de betrokken predikant, die regelmatig een beoordeling zal geven tegenover de kandidaat van de door hem gegeven catechisatie-lessen.

2.3.2. De g.s.-commissie merkt in haar rapport hierbij op 'dat vele kerkeraden en predikanten er wel bezwaar tegen zullen hebben, dat, nu de tijd welke aan de catechisaties kan besteed worden, vaak al zo gering is, zoveel uren 'afgestaan' moeten worden aan een candidaat voor zijn 'oefening'. Is het ook verantwoord deze ambtelijke arbeid, terwijl hij wel verricht kàn worden door de daartoe geroepen dienaar des Woords, voor dit experimenteren te onderbreken? Daarbij komt: de predikant moet dat catechiseren van de candidaat bijwonen. Wordt dit voor de meeste candidaten niet een haast onmogelijke situatie? Zij zullen daar in een gewrongen verhouding zitten. Zij zullen zich voortdurend afvragen: wat zal de dominee ervan zeggen? En daar zit dat misschien grote getal jongens en/of meisjes voor hen, die ze de baas moeten blijven en

aan welke zij behoorlijk onderricht moeten geven. Dat maakt nerveus. En dat heeft weer z'n terugslag op de catechisanten. Deze kunnen, wanneer zij de jeugdige catechiseermeester believen te 'nemen', het experiment geheel doen mislukken. Met misschien bittere gevolgen voor de taak, die later (misschien) in dat catechiseren te verrichten is: het steeds weer als een berg ertegen opzien! Waarom mag de candidaat, àls hij straks predikant is en in z'n vaak kleine gemeente, waar de verhoudingen totaal 'anders liggen, kan beginnen, dàn niet rustig zich op deze taak instellen en in dit werk almeer ingroeien? Met een páár catechisaties leert men het toch niet!'

2.3.3. Bij al deze overwegingen van de commissie wreekt zich m.i. duidelijk, dat zij al theoretiserend en los van de werkelijkheid Drenthe's voorstel benaderd heeft. Immers, de commissie-opmerkingen kunnen mutatis mutandis ook als bezwaren aangevoerd worden tegen het bij het onderwijs gebruikelijke systeem van hospiteren: Mag een hospitant zo maar het werk van de aangestelde onderwijzer onderbreken; werkt de aanwezigheid van de onderwijzer niet frustrerend op de hospitant; is het niet beter dat de student, als hij straks onderwijzer is, zich rustig op zijn taak instelt, enz. Toch heeft het pedagogisch-, didactisch- en psychologisch-deskundige onderwijs zich niet van het systeem van hospiteren afgewend. Blijkbaar achten de deskundigen de voordelen groter dan de bezwaren, zo die er al in sterke mate zijn.
Hoewel deze feiten m.i. al een afdoende --weliswaar indirecte-- tegeninstantie vormen tegen de bezwaren van de commissie, wil ik toch ook nog vanuit onze ervaringen direct op de commissie-opmerkingen ingaan. Allereerst moet bedacht worden, dat de stagiair uiteraard zijn behandeling van de stof inzet, waar de predikant gebleven is; de continuïteit in de catechisatie-lessen is zo voor een groot deel gewaarborgd.
Het spreekt vanzelf, zoals in het algemeen al in 2.2.2. is gezegd, dat de kwaliteit van het door de student/kandidaat gebodene veelal minder is dan wat de predikant anders geeft; maar onze ervaring is, dat bij grondige voorbereiding de stagiair heus wel zoveel goeds kan geven, dat de catechisatie-uren zinvol besteed zijn. Het is daarom beslist onjuist het onderwijs van een stagiair uit didactisch oogpunt te beschouwen als een bedenkelijk experiment, dat de predikant alleen maar van zijn kostbare lesuren berooft --zoals de commissie toch feitelijk suggereert. Het doet overigens wel merkwaardig aan, dat de commissie in dit verband geen veroordelende opmerkingen plaatst m.b.t. het onderwijs van een pas-beginnend predikant, dat over het algemeen in het begin kwalitatief toch ook niet zo denderend zal zijn. Volgens de commissie is het blijkbaar geen bezwaar, dat een jonge predikànt, zonder critische en deskundige begeleiding, met de catechisaties gaat experimenteren --indien hij al uit zichzelf zo fris is-- om zoekend de z.i. juiste vorm te vinden; het is blijkbaar ook geen bezwaar, dat jonge àmbtsdragers vastlopen of nog erger.

Bovendien, zegt de commissie, leert men het met een páár catechisaties toch niet! Wie heeft dat ooit beweerd? In het volleerd-worden ligt toch niet de waarde van een stage?
De commissie merkt ook een en ander op m.b.t. de aanwezigheid van de predikant bij de catechisatie-lessen van de stagiair.

Tijdens mijn stage heb ik o.a., toen ds. Kooij in Canada zat, twee woensdagen alle catechisaties alleen gegeven; daarna heeft mijn supervisor bij zijn terugkeer verschillende catechisaties bijgewoond. Ik moet toegeven, dat ik me inwendig behoorlijk zenuwachtig maakte over de catechisaties, die ik

zelf had te geven: hoe zou de groep zich gedragen, hoe zou ik het didactisch doen, enz.; precies de inwendige angsten die ik anders als beginnend predikant gehad zou hebben. De keren, dat ds. Kooij erbij zat, was mijn nervositeit niets meer of anders. Ds. Kooij's aanwezigheid veroorzaakte voor mij beslist geen onmogelijke situatie en ik zat daardoor ook niet in een gewrongen verhouding. Ik krijg een beetje de indruk --ik ga nu wat chargeren--, dat de commissie veronderstelt, dat een stagiair haast in heilig beven tegen 'de dominee' opziet, tegenover wie hij het verschrikkelijk vindt te falen. Hoe men aan deze veronderstelling komt weet ik niet, maar in elk geval lagen de verhoudingen in mijn stage anders. Natuurlijk was ik bij mezelf nieuwsgierig wat ds. Kooij ervan zou vinden, maar dit heeft absoluut niet nerveus-makend op mij ingewerkt en heeft zo ook de groep niet beïnvloed. Uiteraard kan de groep een les volledig doen mislukken. Wat dan nog? De supervisie van een predikant in een stage garandeert, dat (de oorzaak van) zo'n falen doorgesproken wordt, zodat de stagiair de volgende keer beter toegerust kan beginnen. Bij een beginnend predikant, die meestal een deskundige en helpende waarnemer mist, kan zo'n 'einmalig' fiasco wel eens het begin worden van een eindeloze lijdensweg, waarop hij geen uitweg ziet.
Er dient nog opgemerkt te worden, dat het feit dat ik als stagiair les gaf, natuurlijk wel een bepaalde, overigens moeilijk vast te stellen, invloed had op de catechisanten, maar beslist niet zo, dat mijn 'hospiteren' onmogelijk en waardeloos werd. Op grond van onze ervaringen kunnen wij dus tegenover de theorétische overwegingen van de commissie dit concluderen: Het is zeer wel verantwoord, dat een predikant verschillende catechisatie-lessen laat geven door een consciëntieuze stagiair; ook is het voor de stagiair en voor de catechisantengroep best te realiseren, dat die lessen gegeven worden in tegenwoordigheid van de predikant-supervisor.

2.4. Ziekenbezoek.

2.4.1. Volgens punt B2 van Drenthe's voorstel behoort verder tot de pr.oeff. o.l.v. een predikant a) het zo mogelijk bijwonen door de kandidaat van een aantal ziekenbezoeken, afgelegd door de betrokken predikant. En b) ook het gedurende een bepaalde tijd zelfstandig afleggen van wekelijks ziekenbezoek bij een paar chronische zieken en bejaarde thuiszittenden; de regelmatig door de kandidaat op te stellen rapporten hiervan worden door de predikant met hem besproken.

2.4.2. Wat a) betreft vraagt de commissie 'of dit wel kàn. Drenthe heeft zich dat misschien ook al afgevraagd, gezien het erbij gestelde 'zo mogelijk'. Uw commissie wijst er met nadruk op, dat ziekenbezoek 'zielszorg' is. Wanneer daar nu een derde bij komt zitten, dan is noch de zieke, noch de predikant meer 'vrij'. Zij weten beiden: nu worden wij door die jonge broeder bekeken en beoordeeld. De intimiteit tussen herder en schaap gaat verloren. 't Zal een praatje gaan worden, dat juist het èchte van de zielszorg aan de zieke niet doet uitkomen. Of 't wordt beperkt tot het lezen en kort bespreken van een Schriftgedeelte en een gebed. Maar heeft ook dàn het aanwezig-zijn bij zulk een bezoek enige vormende waarde voor de candidaat?
Met betrekking tot b) merkt uw comm. op.... Zal er enig waarachtig Geestelijk contact kúnnen ontstaan tussen zulke lijders of oude broeders en zusters èn die jonge man? En mag dit oefenen

van 'zielszorg' plaats-hebben als een 'oefening', dus als een experiment? De bezochten weten toch waarvóór de jonge man in feite komt? Niet in de eerste plaats voor hèn, maar om en voor zichzelf, voor zijn 'vorming' --omdat dit van hem geëist wordt! En daardoor bestaat er te meer kans, dat zij zich te eerder en te meer zullen afsluiten voor de bezoeker of heel erg aan de oppervlakte blijven. En weer staat de candidaat voor een teleurstelling: het gaat niet!'

2.4.3. Ook hier weer doen de overwegingen van de commissie vrij logisch aan, maar niettemin blijven ze theoretisch. Mijn stage o.l.v. ds. Kooij verschafte ons namelijk volledig andere ervaringen. Zo is het ons totaal niet gebleken, dat mijn meelopen met ds. Kooij een bezoek pastoraal deed mislukken. De keren, dat ik mee ben gegaan naar het ziekenhuis, waren de pastorale gesprekken van mijn supervisor naar zijn zeggen even openlijk en intiem als altijd. Ook toen ik meeging op kennismakingsbezoek (waar toch veelal de grondslag wordt gelegd voor verdere pastorale contacten), heeft het meelopen van de stagiair niet belemmerend gewerkt. Bij beide soorten bezoeken bleken de twee partijen, ds. Kooij en het bezochte gemeentelid, volledig 'vrij'. In geen enkel geval verwerd het gesprek, door mijn aanwezigheid, tot een praatje of tot een Bijbel-uurtje. Integendeel, onze ervaring was juist, dat de problemen onverhuld en duidelijk, in enkele gevallen niet zonder emoties, op tafel kwamen.
De houding van de stagiair wordt overigens niet juist door de commissie beoordeeld. Hij woont het gesprek niet bij, terwijl hij predikant en gemeentelid in hun spreken gedistantieerd zit te bekijken en te beoordelen. Ik voelde me juist altijd in dat zoekend, pastoraal contact betrokken. De distantie en de beoordeling kwamen pas achteraf goed op gang.
Wat b) betreft: In Emmen was er eigenlijk geen mogelijkheid voor mij om zelfstandig op bezoek te gaan bij enkele chronische zieken en bejaarde thuiszittenden. Wel heb ik enkele malen zelfstandig, in het ziekenhuis en aan huis, ziekenbezoek afgelegd, en wel bij die patiënten, die ik tevoren met ds. Kooij had bezocht en die mij toen dus als meelopend en meeluisterend stagiair volledig hadden geaccepteerd.
Mijn ervaringen hierbij waren feitelijk tweeërlei. Bij één bezoek kwam toch wel uit, dat ik niet volledig geaccepteerd kon worden als 'vervangend pastoraal verzorger'. Wel is het, dacht ik, onjuist dit zonder meer en geheel te wijten aan mijn toch ambivalente 'rol' als stagiair. Het kan bijv. ook gelegen hebben aan mijn relatief jongere leeftijd. Deze factor zal ook negatief werken bij een pas-beginnend predikant; zijn ambtelijke positie neemt m.i. niet zo maar die belemmering weg bij zijn pastoraal contact met ouderen. Deze negatieve ervaring van ons bewijst zo niet, dat de commissie in haar generaal bezwaar gelijk heeft, temeer omdat er ondanks alles toch een gesprek kwam en er zelfs vrij open en uitgebreid ingegaan werd op het gelezen Bijbel-gedeelte.
Bij verschillende andere bezoeken kreeg ik de duidelijke indruk, dat ik geaccepteerd werd; men sloot zich niet af en het gesprek bleef niet aan de oppervlakte. Inderdaad, de patiënten wisten mijn positie en functie. Maar deze kennis impliceerde beslist niet, dat zij duidelijk gefrustreerd dachten: die jongeman komt uiteindelijk niet voor mij, maar voor zichzelf en zijn vorming. Zo is het toch feitelijk ook niet? Je mag en kunt die twee elementen van een ziekenbezoek door een stagiair (namelijk vorming van zichzelf of iets dergelijks èn

pastorale hulp aan de ander) niet zo tegen elkaar uitspelen, dat het pastorale eigenlijk onmogelijk wordt. Zelfs een botsing van die twee elementen heb ik nooit in mijn stage beleefd. Had ik pastoraal werk te doen, in casu ziekenbezoek, dan trachtte ik mezelf zo veel mogelijk te geven en probeerde ik de ander zo goed ik kon te helpen. Dat dit werk van mij een onderdeel was van een vormende stage, deed op het moment zelf van het gesprek, naar mijn ervaring, voor mij en voor de bezochte niets of nauwelijks ter zake. Hierom vind ik het dan ook niet eerlijk en juist, dat de commissie een ziekenbezoek, afgelegd door een stagiair, denigrerend betiteld als een (blijkbaar bedenkelijk) experiment.
We mogen daarom m.i. wel concluderen, dat het bijwonen of zelfstandig afleggen van pastorale bezoeken praktisch mogelijk en pastoraal verantwoord is. Dat wij in één geval een wat negatieve ervaring hadden, wijst hoogstens alleen op de noodzaak van een zekere selectie van de te bezoeken gemeenteleden.

2.5. Kerkeraadsvergaderingen.

2.5.1. Volgens punt B3 van Drenthe's voorstel behoort verder tot de pr.oeff. van een kandidaat, dat hij de openbare gedeelten bijwoont van enkele, achtereenvolgende kerkeraadsvergaderingen in de gemeente, waar hij stage loopt.

2.5.2. Om allereerst vast te stellen of gemeenteleden wel vrije toegang hebben, citeert de commissie H. Bouwman, Gereformeerd Kerkrecht, deel II, p.122: 'Op de gewone kerkeraadsvergaderingen kunnen ook de leden der gemeente toegelaten worden om iets te vragen en mede te delen, of iets met de kerkeraad te bespreken .... Maar overigens is het niet wel mogelijk, dat leden der gemeente bij de gewone werkzaamheden des kerkeraads tegenwoordig zijn. De aard van het werk der vergadering brengt dit mede. Een groot deel der vergadering wordt gevuld met zaken van intiemen aard, met het verslag van het huisbezoek, met bespreking van den toestand der gemeente en hare leden, met gevallen van tucht. De bespreking dezer zaken is uiteraard van vertrouwelijken aard, en kan niet geschieden in tegenwoordigheid van de leden der gemeente, die niet tot het gewichtige ambt der regering geroepen zijn.' Vandaar dat de commissie er niet mee kan instemmen, dat theologie-kandidaten ('die niet eens tot de plaatselijke kerk, waar zij moeten gaan 'oefenen', behoren') t.w.v. hun stage tot de kerkeraadsvergaderingen toegelaten worden. Wel heeft de synode van Dordrecht, 1618/19, een bepaling gemaakt inzake toelating van proponènten tot kerkeraadsvergaderingen: 'dat men ze oock toelate(doch met eenige limitatie) in de consistorieën om de handelingen die niet particulier of secreet en zijn te hooren en te zien' (Joh. Jansen, p.169) --maar, zegt de commissie dan, de kandidaten zijn nog geen proponenten!

'En overigens ontgaat aan uw commissie het nut van dit bijwonen van de openbare gedeelten van .... kerkeraadsvergaderingen. Ten eerste komt daarin juist het meest-betekende niet aan de orde (zie het citaat van prof. Bouwman). Ten tweede gaat het hier om kerkeraden van grotere gemeenten volgens Drenthe's voorstel (sub D). In die grote kerkeraden zal het wel heel anders toegaan dan in de kleine kerkeraad, die de candidaat, àls hij tot dienaar des Woords geroepen wordt, straks zal te leiden krijgen'.

2.5.3. Ik geloof, dat de commissie volledig gelijk heeft, als ze het bijwonen van de openbare gedeelten van kerkeraadsvergaderingen vrij nutteloos vindt voor de stagiair, omdat daarin het meest-betekende toch niet aan de orde komt. Vandaar dat in mijn stage de kerkeraad van Emmen mij geen beperking heeft opgelegd, zodat ik steeds de hele kerkeraadsvergadering, openbaar en/of in comité, kon bijwonen. 7)
Maar hoe is dit te verdedigen tegenover autoriteiten als de Dordtse Synode en H. Bouwman? Vooraf is toe te geven, dat het door H. Bouwman genoemde en gemotiveerde beleid inzake het bijwonen van kerkeraadsvergaderingen door niet-ambtsdragers principieel juist is. Maar m.i. kan anderzijds niet altijd afgewezen worden, dat onder bepaalde voorwaarden van deze algemene regel afgeweken wordt t.w.v. een belangrijke, de kerken dienende zaak. Deze opvatting zijn onze kerken ook toegedaan (geweest), zodat het in dit verband citeren van H. Bouwman helemaal niet ter zake is.
Immers, voorheen was het mogelijk, dat een geméénte lid, namelijk de hulpprediker (zie 2.2.2.), o.a. kerkeraadsvergaderingen bijwoonde; blijkens de belofte van stilzwijgendheid gold daarbij geen limitatie, zoals de Dordtse Synode wilde zien, zodat ook het citeren van deze synode niet ter zake is. Omdat de kerkelijke positie van hulpprediker en student/kandidaat met preekconsent gelijk is (beiden zijn 'gewoon' gemeentelid), is het m.i. ook niet principieel af te wijzen, dat een stagiair de kerkeraadsvergaderingen bijwoont. Maar dan wel onder zeer bepaalde voorwaarden; dat brengt 'de aard van het werk der vergadering' met zich mee. Inzake die voorwaarden valt dit te zeggen: Voor alles moet de gehele kerkeraad met de diakenen ermee akkoord gaan, dat de stagiair de vergaderingen in hun geheel zal bijwonen; uiteraard blijft de mogelijkheid er dat de toestemming van de kerkeraad voor een bepaalde vergadering i.v.m. een uitzonderlijk geval weer ingetrokken wordt. Verder mag de toestemming van dé kerkeraad geen enkele moeite veroorzaken in en met de gemeente of met gemeenteleden. Het spreekt vanzelf, dat de stagiair ook expressis verbis een belofte van geheimhouding aflegt, zodat ook 'comitézaken' veilig bij hem zijn. De commissie vindt het feit, dat de stagiair niet tot de plaatselijke gemeente behoort, waar hij zijn stage loopt, een extra bezwaar m.b.t. zijn kerkeraadsbezoek. Dit lijkt me niet reëel. M.i. is het juist aanbevelenswaardig, zo niet noodzakelijk, dat de student/kandidaat stage loopt en ook op kerkeraadsbezoek gaat in een gemeente, met de leden waarvan hij tevoren nauwelijks of geen persoonlijke relatie had.
Als het door de stagiair bezoeken van kerkeraadsvergaderingen zo met allerlei waarborgen wordt omgeven, valt m.i., mede gezien het doel van de bezoeken, weinig in te brengen tegen het feit, dat de student/kandidaat zo allerlei zaken van intieme aard hoort. Trouwens in dit verband kan erop gewezen worden, dat de stagiair door zijn verschillende activiteiten, zie met name onder 2.4. en 2.7., toch al met vele vertrouwelijke zaken in aanraking komt, zodat er feitelijk slechts een gradueel verschil bestaat tussen het doen van die activiteiten èn het bijwonen van vergaderingen-in-comité.
Het bovengenoemde klinkt wellicht wat theoretisch, het is echter metterdaad in de praktijk van onze stage onderzocht en/of gerealiseerd. Daarbij hebben wij alleen maar positieve ervaringen opgedaan. Ten gevolge van de toestemming van de kerkeraad --die geen enkele keer tijdelijk ingetrokken hoefde te worden -- hebben wij nooit echte moeilijkheden ondervonden van welke kant

en op welke wijze ook. In die sfeer was het voor mij dan ook mogelijk een vergadering van diakenen bij te wonen.
Tenslotte zij opgemerkt: Ook al wordt de stage in een wat grotere gemeente gelopen, dan worden de daar opgedane ervaringen, ook in het kerkeraadsbezoek, toch niet waardeloos voor een stagiair, die aanvankelijk wel predikant zal zijn in een kleine gemeente. Immers, het belangrijkste waarvoor de stagiair komt (op welke wijze wordt er vergaderd en gepresideerd, wat komt er zoal aan de orde, hoe worden de verschillende agendapunten aangepakt en afgewerkt e.d.) blijft grotendeels gelijk, of we nu met een groot of klein kerkeraadscollege te doen hebben.

2.6. Het spreken van een stichtelijk woord.

2.6.1. In zijn uiterst gedetailleerd voorstel m.b.t. het spreken van een stichtelijk woord door de stagiair, zegt Drenthe o.a., dat de kandidaat gedurende zijn stage zelfstandig enkele preekvoorstellen zal maken, die hij in verschillende kerken zal uitspreken als een stichtelijk woord. De plaatselijke predikant(en) van de kerken waar hij zijn preekvoorstellen houdt, zullen de dienst bijwonen en achteraf de kandidaat een beoordeling geven over zijn preekvoorstel en ook over zijn preekvoordracht. Hierbij moet vermeld worden, dat in Drenthe's voorstel aan de g.s. verzocht wordt te besluiten, 'dat voortaan door de classes niemand zal worden toegelaten tot het afleggen van het praeparatoir examen dan die tevoren de nodige uitvoerige en getekende bewijsstukken overlegt, dat hij de hierna te noemen pr.oeff. (waaronder dus het spreken van een stichtelijk woord, C.vd.L.) volledig en volgens de bepalingen heeft volbracht.'

2.6.2. In reactie hierop stelt de commissie: 'De candidaat, die dus weet: ik word door de predikant van alle kanten critisch bekeken en er hangt voor mijn komend praep. examen nogal wat van mijn optreden op deze zondagen af, zal, naar zeker verwacht kan worden, in een gespannen toestand op de kansel staan: hij 'preekt' niet voor de gemeente, maar voor de dominee! En....mag zó in de eredienst van het volk van God met het 'bedienen van het Woord Gods' geëxperimenteerd worden?'

2.6.3. Ik stem met de commissie in, dat het onjuist is, dat (de beoordeling van) het spreken van een stichtelijk woord in gemeenten door de stagiair een bepaalde (overigens door Drenthe niet duidelijk omschreven) rol speelt bij het al of niet mogen afleggen van het preparatoir examen. Met het zo door Drenthe in B4 uitgewerkte voorstel kan ik mede hierom dan ook niet instemmen.
Wel lijkt het me juist, dat het spreken van een stichtelijk woord bij de pr. oeff. wordt opgenomen. Vandaar dat ik vooral ter wille van mijn stage ook preekconsent heb aangevraagd. Ik heb toen eerst elders een zondag gepreekt; vervolgens ben ik in Emmen tweemaal voorgegaan en veertien dagen later weer. Beide keren luisterde de kerkeraad critisch toe, terwijl de tweede zondag ook ds. Kooij aanwezig was. Mijn supervisor besprak met mij mijn preken, waarbij vooral aandacht gegeven werd aan het aspect van de voordracht, van 'het brengen'. Bovendien gaven op de eerstvolgende kerkeraadsvergadering de ouderlingen hun oordeel.
Hoewel ik terdege wist, dat ik door predikant en kerkeraad extra critisch werd beluisterd, had dat besef niet tot gevolg, dat ik in een gespannen toestand op de kansel stond en eigen-

lijk niet voor de gemeente, maar voor de predikant preekte. Vergelijk ook wat in 2.3.3. over de relatie predikant-stagiair is gezegd.
Verder geloof ik ook niet, dat het uitspreken van een stichtelijk woord, terwijl de kerkeraad incl. predikant nauwlettend toeluisteren, een ongeoorloofd experimenteren is met het 'bedienen van het Woord Gods' in de eredienst. Bij het bespreken van de prediking bleek namelijk wel, dat het critisch luisteren en ook het critiek-hebben het 'gesticht' worden niet in de weg stond.

2.7. Huisbezoek.

2.7.1. In het voorstel van Drenthe wordt totaal geen melding gemaakt van het afleggen van huisbezoek door de stagiair.

2.7.2. De commissie zegt hierop: 'Dit ligt wel voor de hand, omdat dit toch zéker niet aan een candidaat als'oefening' kan worden opgedragen. Toch wil uw comm. er met nadruk op wijzen, dat juist het huisbezoek-doen een zeer belangrijk onderdeel van de arbeid van een dienaar des Woords is. Het eist zeer veel van hem. Juist op dit punt zou een 'oefening' van zo grote betekenis kunnen zijn. Maar ze is eenvoudig niet te verwezenlijken.'

2.7.3. De commissie heeft gelijk,als ze wijst op de belangrijkheid van het doen van huisbezoek door de stagiair.
Omdat wij met haar van mening waren, dat oefening op dit punt van grote betekenis kon zijn, was het (mee) afleggen van huisbezoek dan ook in mijn stage opgenomen. Maar daarmee kan de commissie weer niet akkoord gaan, want, stelt ze, dit werk kan niet aan een stagiair worden opgedragen, en bovendien is oefening hierin eenvoudigweg niet te verwezenlijken.
De motivering van deze afwijzende opvatting wordt niet genoemd, zodat men daarnaar slechts kan raden. Wellicht ben ik er niet ver naast, als ik veronderstel dat de commissie ongeveer zo zal hebben gedacht: 'In het doen van huisbezoek oefenen een predikant en ouderlingen hun regeerambt uit over de gemeente. Zo'n belangrijke en bij uitstek ambtelijke taak kan nooit als 'oefening' aan een stagiair worden overgedragen. En gesteld, dat het principieel toch mogelijk was het huisbezoek-doen bij de pr.oeff. op te nemen, dan zouden de bezochte gemeenteleden de stagiair toch niet volledig aanvaarden.' Misschien ben ik er toch naast, als ik de mogelijke tegenwerpingen van de commissie aldus onder woorden breng. Daar ze dan toch wel door andere tegenstanders zo geformuleerd kunnen worden, wil ik er niettemin serieus op ingaan.
De vraag of het principieel wel geoorloofd is, dat een stagiair ambtelijk werk overneemt, kan ik laten liggen; daar is in het voorafgaande met name in 2.2.2. al voldoende over gezegd.
Wat het pràktische aspect van de zaak betreft: Tijdens mijn stage bleek het goed uitvoerbaar het huisbezoek-doen bij de pr.oeff. op te nemen. De gang van zaken was daarbij als volgt: Eerst werd aan de te bezoeken gemeenteleden gevraagd, of ze er bezwaar tegen hadden, dat ik mee zou komen. Zo niet, dan ging ik mee met één of twee ouderlingen en had ik soms zelfs de leiding van het bezoek. Het is wel gebleken, dat het meelopen met twee ouderlingen hoogstens nuttig is in het begin, als de stagiair zijn rol beperken wil tot waarnemen. Maar is het de bedoeling, dat hij de gelegenheid krijgt ook daadwerkelijk mee te doen, dan is het noodzakelijk dat de stagiair slechts in gezelschap van één ouderling op stap gaat.
Ik moet toegeven dat mijn relatief jonge leeftijd het me veelszins moeilijk maakte in het huisbezoek-gesprek met veel-ouderen

volop mee te doen en vrijuit pastorale opmerkingen te plaatsen. Het lijkt me overigens gewoon logisch, dat een jonge stagiair en evengoed een jonge predikant tegenover ouderen, die bovendien gewoonlijk veel meer levenservaring e.d. hebben, zich bescheiden en voorzichtig gedraagt. Ook het ambt geeft niet het recht als jongere tegenover ouderen hoog van de toren te blazen; dat zouden zij terecht niet aanvaarden. Zie trouwens ook wat in 2.2.2. over deze zaak is gezegd. In dit verband kan gezegd worden, dat uit de afgelegde bezoeken wel is gebleken, dat men mij accepteerde, zodat de bezoeken zeer beslist het karakter van officieel huisbezoek bleven houden.
Gezien onze overwegingen en onze ervaringen mag geconcludeerd worden, dat voor de in 2.7.2. genoemde afwijzing van de commissie geen afdoende gronden zijn aan te voeren, principiële noch praktische.

3. DE WAARDE VAN EEN STAGE VOLGENS DE G.S.-COMMISSIE.

3.1. De beschouwingen van de commissie.

In haar rapport wijst de commissie herhaaldelijk op de rijke betekenis van het feit, dat de predikant àmbtsdrager is --in tegenstelling tot de stagiair, die dat nog niet is en wellicht niet eens wordt, waardoor ook. Tegelijkertijd, en veelal zelfs als het haar inziens logische gevolg hiervan, betwijfelt en ontkent de commissie telkens de waarde van een, toch betrekkelijk korte, past. stage.
Om het standpunt van de commissie duidelijk te laten uitkomen, wil ik een en ander uit haar rapport citeren:
Naar aanleiding van het bezoeken van chronische zieken en bejaarde thuiszittenden (zie ook 2.4.2.) wordt gezegd: Het gaat hier 'over een categorie gemeenteleden, waaraan jonge (en evengoed ook wel oudere) predikanten vaak heel schoorvoetend bezoeken brengen: chronisch zieken, hoe zwaar is veelal hun lijden; bejaarde broeders en zusters, die steeds maar thuis moeten zitten of bed-legerig zijn, hoe moeilijk zijn de lasten voor hen te dragen..... Om dan de juiste woorden te vinden en te spreken.... De vrijmoedigheid en bekwaamheid om bij hen binnen te gaan, met hen te spreken, hun het Woord Gods te bedienen, moeten vooral gevonden worden in de ambtelijke opdracht, welke Christus verleent aan zijn dienaren. Maar die hebben de candidaten immers niet ontvangen en misschien zijn er onder hen, die haar ook nooit ontvangen.'
Naar aanleiding van het afleggen van huisbezoek (zie ook 2.7.2.) zegt de commissie: Het huisbezoek-doen is een zeer belangrijk onderdeel van het predikantswerk. 'Het eist zeer veel van hem. Juist op dit punt zou een 'oefening' van zo grote betekenis kunnen zijn. Maar ze is eenvoudig niet te verwezenlijken. De praktijk zelf zal hier de 'vorming' moeten brengen. Maar waarom dan óók niet in de sub 2.3.-2.6. genoemde arbeid?' v/
Als de commissie in het vervolg van haar rapport nog verschillende vragen en opmerkingen toevoegt aan haar bespreking van de door Drenthe voorgestelde oefeningen, gaat zij ook nog eens breed in op de aan de orde zijnde kwestie:
'Uw comm. is van oordeel, dat in een paar maanden tijds toch niet een zodanige ervaring in de praktijk kan verkregen worden, dat ze van veel betekenis is voor het (event.) latere ambtswerk.
Reeds werd opgemerkt, dat de candidaten zeer verschillend zijn wat hun capaciteiten, vooropleiding, vroegere werkzaamheden enz. betreft. Wat voor de één misschien nuttig zou kunnen zijn, is voor een ander helemaal niet nodig. Veel hangt ervan af of er werkelijk de rechte begeerte is tot het dienend ambt in Christus' kerk en liefde tot Hem en de schapen van zijn kudde. Dit laat zich uiteraard al heel moeilijk door niet-hartenkenners beoordelen. Maar een jonge man, die zó zijn studie volbrengt en voorts belangstelling heeft voor het leven rondom hem en zich daarin ook enigszins oriënteert, behoeft, àls hij straks komt tot de ambtsbediening, niet te 'mislukken'. Met de roeping komen immers de beloften mee, zodat hij in zijn ambtsbediening met steeds meer wijsheid zal kunnen optreden, àls hij maar ootmoedig die wijsheid van God en de leiding van zijn Geest begeert. Een grote zegen zal het ook voor hem zijn, als hij wijze en verstandige ouderlingen naast zich heeft staan en hij naar hun goede raad luistert. De wijsheid voor de ambtelijke arbeid zàl almeer verkregen worden als de candidaat de Schriften kent en leert hanteren in allerlei concrete situaties. Hij zal het in de praktijk wel leren (al zal geen enkele dienaar des Woords, hoe oud hij ook wordt, er nooit

in vol-leerd worden) om met en uit het Woord Gods te onderwijzen, vertroosten en vermanen. En het gelovig bewustzijn: te staan in de ambtelijke dienst van de Heer der Kerk zal in moeilijke situaties of zware opgaven een grote steun en stimulans zijn om de ambtelijke arbeid trouw, gehoorzaam en met blijmoedige toewijding te verrichten. Een candidaat heeft die roeping nog niet en kan dus ook niet met die steun in een paar maanden tijds op rechte wijze de pr. oeff., die door Drenthe geëist worden, gaan verrichten. Zijn God onderricht hem wel in de leerschool van het leven als hij werkelijk tot de schone dienst in zijn wijngaard geroepen wordt!
Zijn er andere mogelijkheden voor pr. oeff. van candidaten in de theologie? Uw comm. ziet ze niet. Maar ze acht ze ook niet nodig. En zelfs niet gewenst. Met ambtelijke verrichtingen moet niet geëxperimenteerd worden.'
Geheel in de lijn van het bovenstaande ligt wat de g.s. in overweging 4) en 6) van haar besluit aanvoert tegen de door Drenthe voorgestelde pr.oeff. (zie overigens weer noot 4) en 2.1.): De g.s. overweegt 4),'dat ook de waarde van deze oefeningen gedurende de tijd van twee maanden ... zeer gering moet geacht worden voor de vorming tot de ambtelijke dienst, indien de candidaat daartoe mocht geroepen worden....' en 6) 'dat de rechte dienstvervulling in Christus' kerk overeenkomstig de toezeggingen des HEEREN komen zal met de roeping van Godswege en toe zal nemen naarmate de geroepene biddend leeft bij de Schriften en zijn dienstwerk in stipte gehoorzaamheid aan zijn Opdrachtgever begeert te verrichten.'

v/ Duidelijkheidshalve heb ik de verwijzende cijfers van de commissie vervangen door cijfers, die met mijn rapport corresponderen.

3.2. Beoordeling.

3.2.1. Bij het spreken over een pastorale stage lijkt het me inderdaad juist, als gewezen wordt op de rijke betekenis van het feit, dat de predikant in het ambt staat. Het is dan ook waar, dat in dit opzicht de stagiair in vergelijking met de predikant in het nadeel is; of/in hoeverre dit de waarde van een stage aantast, wordt breder behandeld in 3.2.3. Hier wil ik alleen met nadruk zeggen, dat ik met een groot deel van het in 3.1. genoemde kan instemmen.
De (a.s.) predikanten moeten inderdaad beseffen, dat er veel van afhangt, 'of er werkelijk de rechte begeerte is tot het dienend ambt in Christus' kerk en liefde tot Hem en de schapen van zijn kudde.' Het is ook juist, als de kandidaat ter bemoediging erop gewezen wordt, dat met de roeping (door God en Zijn gemeente) de beloften meekomen, 'zodat hij in zijn ambtsbediening met steeds meer wijsheid zal kunnen optreden, àls hij maar ootmoedig die wijsheid van God en de leiding van zijn Geest begeert.' Verder heeft de commissie gelijk, wanneer ze zegt dat in moeilijke situaties of zware opgaven 'de ambtelijke opdracht welke Christus verleent aan zijn dienaren' --en dan natuurlijk ook /Heer 'het gelovig bewustzijn: te staan in de ambtelijke dienst van de/ der Kerk'-- een grote steun en stimulans zal zijn 'om de ambtelijke arbeid trouw, gehoorzaam en met blijmoedige toewijding te verrichten.' Ik citeer een en ander uit 3.1. nog maar eens expressis verbis om goed duidelijk te maken, dat ik het hierin volledig met het commissierapport eens ben. Dat zou trouwens moeilijk anders kunnen, daar de Schrift op dit punt beloftenrijk genoeg is en de ambtelijke praktijk, mij o.a. bekend van mijn supervisor, met ervaringsfeiten aan kan komen.

Het zou daarom een zondig gebrek aan werkelijkheidszin, aan gelovig vertrouwen zijn, als we het goed functioneren van het ambt in de kerk voor alles afhànkelijk zouden stellen van een degelijke, hypermoderne praktische scholing. Het is niet waar, dat de ambtsdragers màchteloos zijn, als ze geen rekening (kunnen) houden met allerlei moderne, in de pastorale praktijk te gebruiken, wetenschappelijke kennis en methoden. Uit de Bijbel en uit de kerkgeschiedenis weten we, dat de Here Zijn gemeente vaak vergadert, terwijl Hij gebruik maakt van kerkewerkers, die meer of minder onderlegd zijn in de Schriften, maar die overigens volledig ongeschoold voor hun arbeid zijn. Dat de Here met hen is in hun kerkewerk, dat is voor de gelovige, bij de Schriften levende ambtsdragers het aller eerste om hun taak met vrucht te kunnen volbrengen.

3.2.2. Dat de Heer der kerk met de predikant-ambtsdrager is, die gelovig in het verbond leeft en trouw zijn werk doet, is echter 'slechts' een deel van de waarheid, al is het wel het belangrijkste deel. Het is namelijk absoluut onjuist deze toezegging van de Here te gaan gebruiken als een tegenargument tegen alle opleiding en vorming. Geen enkele toezegging van Christus heeft als bedoeling ons te maken tot 'stokken en blokken'. Dat hebben onze kerken ook nooit gedacht: In de strijd voor de school der kerken heeft men heus wel vertrouwt op Christus'toezegging, maar tegelijk erkende men het duidelijk als een schriftuurlijke plicht en noodzaak de a.s. predikanten zo goed mogelijk te onderwijzen. Het doet daarom uiterst merkwaardig aan, dat de commissie en de g.s. Christus' toezegging toch mede hanteren om te poneren, dat een stage, zoals door Drenthe voorgesteld en ook in het algemeen, feitelijk overbodig en zonder waarde is. Oefeningen, waarbij de stagiair kennis maakt met de velerlei werkzaamheden van een predikant, zijn niet nodig. 'De praktijk zelf zal hier de 'vorming' moeten brengen.' Als er bij de student maar de goede, gelovige gezindheid en houding is en als hij 'voorts belangstelling heeft voor het leven rondom hem en zich daarin ook enigszins oriënteert', dan behoeft hij straks als predikant niet te mislukken; 'met de roeping komen immers de beloften mee'. En verder: 'Hij zal het in de praktijk wel leren.... om met en uit het Woord Gods te onderwijzen, vertroosten en vermanen'. Geen stage voor een kandidaat, want 'zijn God onderricht hem wel in de leerschool van het leven als hij werkelijk tot de schone dienst in zijn wijngaard geroepen wordt!' Vandaar dat de commissie pr.oeff. niet noodzakelijk acht. Vandaar ook, dat de g.s. in overweging 6) zegt, 'dat de rechte dienstvervulling in Christus' kerk overeenkomstig de toezeggingen des HEEREN komen zal met de roeping van Godswege en toe zal nemen naarmate de geroepene biddend leeft bij de Schriften en zijn dienstwerk in stipte gehoorzaamheid aan zijn Opdrachtgever begeert te verrichten.' Eventueel kan ik me voorstellen, dat men om bepaalde redenen gekant is tegen een stage. Maar dat de tegenargumenten van deze aard zijn, daar kan ik niet bij. Immers al het genoemde kan evengoed gebruikt worden als tegenargumenten tegen de wetenschappelijke opleiding aan de Theologische Hogeschool en tegen elke vorming! 'Geen wetenschappelijke opleiding, geen pr. vorming en pr.oeff., want God onderricht een predikant wel in de leerschool van het leven, en de rechte dienstvervulling komt overeenkomstig de toezeggingen van de Here wel met de roeping en zal toenemen naarmate de geroepene leeft bij de Schriften en trouw zijn werk verricht.' Voor deze interpretatie bieden de overwegingen van de commissie en van de g.s. volop de ruimte.

We mogen wel aannemen, dat zij het zo niet bedoelen. Waarom de argumenten dan toch op deze manier geformuleerd zijn, is onverklaarbaar. Verondersteld kan worden, dat men stilzwijgend uitging van de noodzaak en het bestaan van de wetenschappelijke opleiding in Kampen; alle vorming en oefening, die daaraan worden toegevoegd, die achten de commissie en de g.s., gezien Christus'toezegging, overbodig en zonder waarde --dit betreft met name de aan de orde zijnde past. stage, maar ik krijg de indruk dat onder de totale afwijzing van elke toevoeging aan de Kamperse opleiding ook de pr. vorming zal vallen.
Ook als deze milde benadering van de commissie- en g.s.-overwegingen de juiste is, dan blijven er bij mij grote bezwaren. De toezeggingen van de Here, die inderdaad aan de tot het ambt geroepen predikanten gedaan worden, mogen nooit uitgespeeld worden, zoals de commissie toch wel doet, tegen het rekenen en werken met allerlei moderne, voor de pastorale praktijk bestemde wetenschapsresultaten, technieken, vormings- en oefenmethoden. Het gelovig vertrouwen op de Here èn het in de opleiding van de student en in de ambtelijke praktijk van de predikant gebruik maken van de hulp, die ons vanuit niet-theologische terreinen geboden wordt, sluiten elkaar niet uit, maar horen juist volledig bij elkaar. Inderdaad kan de situatie zo benard zijn en kunnen de kerken zo kort worden gehouden, dat volstaan moet worden met een minimum aan opleiding; en ondanks dat minimum komt er door Christus' Geest toch wel een maximum aan resultaat, zie 3.2.1. slot. Maar als de kerken, zoals tegenwoordig, mogelijkheid en gelegenheid hebben veel meer aan opleiding en vorming te doen, dan is het m.i. (zondige) nalatigheid, als men toch blijft bij het minimum.
In de huidige situatie, waarin God ons vele mogelijkheden en gaven heeft geschonken en dan ook vele opgaven heeft gesteld, geloof ik er daarom eenvoudigweg niet in, dat je zonder meer kunt zeggen: Elke rechtgezinde en rechtgeïnteresseerde predikant zal in zijn werk normaliter wel 'slagen', omdat de praktijk hem de nodige vorming brengt en zijn God hem wel onderricht in de leerschool van het leven. Als ik het eens cru mag zeggen: dit doet mij spiritualistisch-vroom aan. Overigens zou dit spreken van de commissie wel eens als een algemeen-geldige verklaring kunnen dienen voor het feit, dat er in onze kerken, o.a. blijkens de boekrecensies in de verschillende bladen, officieel geen noemenswaardige interesse is voor publicaties, die zich bewegen in de randgebieden van de ambtelijke vakken. Zo is er bij mijn weten nooit enige aandacht geschonken aan 'Moderne welsprekendheid' [8], waarin o.a. toch maar de bij ons op preekcollege altijd en de elders veelal gebruikelijke methode van het uitgaan van een uitgeschreven preek om verschillende redenen gecritiseerd wordt, zie bijv. p.28 en 117. Verder is ook nooit melding gemaakt van 'Na Bestaan' [9], uit welk werkje blijkt, dat zelfs zo'n tere en gecompliceerde zaak als het rouwproces wetenschappelijk behandeld kan en moet worden, mede ter wille van de juiste pastorale benadering van rouwenden.
Ik noem deze twee, vrij willekeurige voorbeelden om duidelijk te maken hoezeer predikanten en studenten tekort gedaan worden, als ze tegenwoordig voor hun vorming slechts aangewezen zijn op de zogenaamde leerschool van het leven. Vergelijk in dit verband ook wat Biesterveld zei van de slogan 'de praktijk moet iemand vormen'(1.2. begin)! Inderdaad leer je het uit de boeken ook niet, maar die kunnen je veelal wel (beslissend) verder helpen; en dat vooral de laatste twintig jaar, nu allerlei deskundigen hun kennis en methoden ook dienstbaar proberen te maken aan de ambtelijke praktijk. In diverse publikaties en

methoden, die uiteraard critisch benaderd moeten worden, zit zo teveel bruikbaars dan dat dit zo maar genegeerd kan worden; hierdoor zou men zijn ambtelijk werk onnodig en ongeoorloofd verzwaren en wellicht zelfs verknoeien. Onder het bruikbare is m.i. ook te rekenen de past. stage.

3.2.3. Maar dan blijft nog over, wat in het begin van 3.2.1. al even genoemd is, dat de stagiair in vergelijking met de predikant in die zin in het nadeel is, dat hij niet in het ambt staat. Het ontbreken van de ambtelijke roeping en het daardoor gestimuleerd en gesteund worden, acht de commissie zelfs zo beslissend, dat ze stelt: 'Een candidaat heeft die roeping nog niet en kan dus ook niet met die steun in een paar maanden tijds op rechte wijze de pr. oeff., die door Drenthe geëist worden, gaan verrichten.' In diezelfde lijn ligt m.i., wat de commissie poneert m.b.t. het bezoeken van chronische zieken en bejaarde thuiszittenden: 'De vrijmoedigheid en bekwaamheid om bij hen binnen te gaan, met hen te spreken, hun het Woord Gods te bedienen, moeten vooral gevonden worden in de ambtelijke opdracht, welke Christus verleent aan zijn dienaren (zie hierbij ook 3.2.2.). Maar die hebben de candidaten immers niet ontvangen en misschien zijn er onder hen[10], die haar ook nooit zullen ontvangen.'
Het is inderdaad moeilijk te ontkennen, dat in dit opzicht de stagiair in het nadeel is en voor hem de verhoudingen gunstiger liggen, wanneer hij straks predikant is. Maar het is m.i. absoluut onjuist te menen, dat deze ongunstige omstandigheid de waarde van een stage behoorlijk, wellicht fundamenteel zou aantasten. Kunnen we soms een goed-geregelde stage niet als een werk en/of opleiding beschouwen, waarover we Gods zegen mogen vragen? Bovendien moeten we ook bedenken, dat de stagiair in vergelijking met de predikant ook in bepaald opzicht in het voordeel is: Allereerst doet hij zijn werk onder supervisie en hoeft hij geen eindverantwoordelijkheid te dragen. Verder zal het allermoeilijkste werk (bijv. het bezoeken van rouwenden, het optreden bij een crisissituatie in een gezin) veelal niet aan hem worden opgedragen, èn omdat daarbij vaak een pastorale vertrouwensrelatie met de betrokkenen vereist is, èn omdat dan simpelweg de prédikant wordt verwacht. Je zou kunnen zeggen, dat een stagiair over het algemeen meer te maken krijgt met de 'gewone' zaken, die wekelijks steeds aan de orde zijn, van catechisaties tot ziekenbezoek e.d.
In mijn stage heb ik het dan ook nauwelijks als een handicap ervaren, dat ik geen geroepen ambtsdrager was; hoe zou ik anders zulke positieve ervaringen hebben kunnen opdoen, zoals uit 2.2.-2.7. blijken kan.
Maar nu komt de vraag: Wat voor nut en waarde heeft dan eigenlijk een stage? Welk effect tracht een oefenperiode van enkele maanden te bereiken? Is het juist, of in hoeverre is het juist, als de commissie van oordeel is, 'dat in een paar maanden tijds toch niet een zodanigeervaring in de praktijk kan verkregen worden, dat ze van veel betekenis is voor het (event.) latere ambtswerk', en als de g.s. overweegt, dat 'de waarde van deze oefeningen gedurende de tijd van twee maanden .... zeer gering moet geacht worden voor de vorming tot de ambtelijke dienst, indien de candidaat daartoe mocht geroepen worden.' Kun je terecht de scepsis kort samenvatten met: In een paar maanden leer je het ambtelijk werk toch niet (zie 2.3.2. slot)?
Op al deze vragen kan ik alleen goed ingaan door thetisch te gaan uiteenzetten, wat naar onze opvatting de waarde en het doel van een pastorale stage is.
Nu wil ik alvast zeggen, dat de scepsis van de commissie en

van de g.s. m.i. voor een groot deel hieruit voortkomt, dat zij geen goed beeld hebben van het karakter en de opzet van een stage. Een stage heeft niet de pretentie iemand volleerd en ervaren in het ambtelijk werk te maken; dat zou inderdaad onmogelijk kunnen in zo'n korte tijd. Wat ze dan wel wil en is, zal ik nu in 4. proberen te formuleren.

4. DE WAARDE VAN EEN STAGE NAAR ONZE OPVATTING.

4.1. Vooronderstellingen.

Bij het spreken over de waarde van een past. stage is het noodzakelijk allereerst vast te stellen, wat verondersteld wordt t.a.v. de daarvóór plaats vindende opleiding --in casu theologische studie en pr. vorming. Daarover wil ik temeer iets zeggen om zo mogelijke misverstanden te voorkomen, als zou mijn pleidooi voor een stage voortkomen uit een devaluatie van de eigenlijke theologische studie.

4.1.1. Gezien het karakter van het predikantschap vind ik het zonneklaar, dat de wetenschappelijk-theologische opleiding onmisbaar is voor de latere ambtelijke praktijk en dan ook voor een pastorale stage. M.i. is Biesterveld nog steeds actueel, als hij zegt: 'Het wetenschappelijk karakter der Theologie mag nooit worden prijs gegeven.... Als wij dan ook zeiden, dat de studiosi Theologiae in het onderwijs tegelijk ontvangen de vorming voor het ambt, dat zij zullen bekleeden, zoo bedoelen wij geenszins het karakter der theologie als wetenschap aan te randen. Zoo licht kan men daartoe komen als men alléén op die vorming let, en derhalve alleen van belang acht, wat in onmiddelijk verband schijnt te staan met den toekomstigen werkkring.... Men meene niet dat practijk zonder echte dege wetenschap voor den Dienaar des Woords wel kan. Er is zonder die groot gevaar, dat de zuiverheid in de leer niet wordt bewaard, omdat niet diep genoeg het onderscheid tusschen dwaling en waarheid wordt gekend. Zelfs voor de practijk der herderlijke zorg is het van zooveel beteekenis, historisch en wetenschappelijk goed onderlegd te zijn. De historie geeft zooveel menschenkennis, doet den draad van zoo menige dwaling vinden, en biedt menig medicijn, dat anders den geestelijken arts onbekend blijft. Van dit gewichtig belang overtuigd eischen de Gereformeerde Kerken.... voor hare toekomstige dienaren: 'wetenschappelijke opleiding', wetende, dat daarmede een groot deel van haren geestelijken bloei samenhangt.'[11]
Alleen al hierom kan ik nauwelijks sympathie opbrengen voor het pleidooi voor een nieuwe opleidingsmogelijkheid in de theologie. Daarbij zouden dan de studie van de bijbelse grondtalen en van het christelijk Grieks en Latijn en zo tegelijk de wetenschappelijke exegese en velerlei bronnenstudie vervangen worden door wetenschappelijke bestudering van de huidige mens en wereld.[12] Door het schrappen van deze (grotendeels filologische hulp-) wetenschappen wordt m.i. de theologie in haar wetenschappelijk karakter fundamenteel aangetast en snijdt men zich de mogelijkheid af steeds weer diepborend en origineel bezig te zijn met de objecten van de theologie (bijbel, kerk, dogma en ambt). Niemand is ermee gebaat, dat de theologie verpulvert tot een veelheid van dilettantisch beoefende wetenschappen, waarbij dan nog op een laag niveau enige bijbelkennis met geloofsleer. Hierdoor zou de theologie een lachertje worden onder de wetenschappen.[13]

Het bovenstaande mag echter niet aangegrepen worden om de theologie te laten opgaan in abstracties. De docenten aan een theologische hogeschool moeten allemaal ermee rekenen, dat zij bezig zijn met de opleiding van studenten, die merendeels als predikant in een gemeentelijke praktijk hopen te werken.

Deze drie elementen zijn bij goed theologisch onderwijs onontwarbaar dooreen gestrengeld en mogen nooit tegen elkaar uitgespeeld worden:

a) De opleiding in de wetenschappelijke theologie, waarbij aangesloten wordt bij het vroegere en onderwezen wordt in de wetenschappelijke methoden en hulpmiddelen, en waaraan tegenover allerlei herstructureringsideeën hardnekkig vastgehouden moet worden.
b) De voorbereiding op het latere predikantswerk met zijn verschillende aktiviteiten, die te gemakkelijker kan plaats vinden, daar de docenten veelal emeritus-predikant zijn en die moet rekenen met allerlei moderne resultaten en technieken, door de hulpwetenschappen in de laatste decennia gevonden.
c.) De introductie in de huidige geestelijke 'Umwelt' met haar vele, vaak ketterse, opvattingen en motieven, waarmee een student/predikant toch in aanraking komt bij het wetenschappelijk werk in de stage of ambtelijke praktijk en waarbij duidelijk gemaakt moet worden hoezeer het Woord een licht is op àlle levensterreinen.

Wordt bij al het theologisch onderwijs met deze drie elementen --die feitelijk niet van elkaar losgemaakt kunnen worden-- gerekend, dan zal m.i. temeer de onmisbaarheid blijken van de wetenschappelijke theologie voor de past. stage en de ambtelijke praktijk. Bovendien zal men dan ontdekken, dat herstructurering, afgezien van de principiële bezwaren (z.b.), niet eens nodig is; al zou ik het zelf liever wat anders formuleren, toch heeft m.i. Lekkerkerker gelijk, als hij meent: 'De desiderata wat betreft de kennis van politieke en maatschappelijke verhoudingen, de actuele vragen van de theologie, de voortgang van het oecumenisch gesprek, de psychologie, kunnen voor een deel gehonoreerd worden door een herstructurering van de vakken zoals ze nu hun plaats hebben in de faculteit. Ik zie echt niet in, waarom sociale ethiek, politicologie, pastorale psychologie, oecumeniek niet aan de orde zouden kunnen komen resp. bij de ethiek, de Nederlandse kerkgeschiedenis (Kuyper, en 20e eeuw), de praktische theologie en de dogmatiek'[14]
Het lijkt me niet nodig een en ander nog meer concreet toe te passen op en uit te werken aan de verschillende theologische vakken[15]; de grondgedachten zijn zo wel duidelijk. Een uitzondering maak ik voor de diaconiologische vakken, èn gezien de aard van mijn pleidooi en óók vanwege het feit, dat zij in de praktijk van het kerkelijk en theologisch leven altijd stiefmoederlijk behandeld zijn.

4.1.2. Het wijzen op de onmisbaarheid van de theologische wetenschap heeft natuurlijk pas zin, als men ervan uit mag gaan, dat elk deel van de theologie zoveel mogelijk de vereiste tijd en aandacht krijgt. Ik zeg dit, omdat het vaak zo lijkt en ook zo is, dat officieel de ambtelijke vakken, behalve wellicht de homiletiek, vrij onbelangrijk geacht worden, bijv. blijkens de geringe tijdsduur, die op het peremptoir examen aan deze vakken wordt besteed. Op deze onderwaardering van de diaconiologische groep wees Biesterveld reeds in zijn Amsterdamse inaugurele oratie.[16] Sinds zijn optreden is m.i. de situatie in onze kerken weinig fundamenteel veranderd. Bies-

tervelds prachtige opmerkingen in zijn Kamperse inaugurele oratie zijn blijkbaar nog steeds niet helemaal in de praktijk geaccepteerd. Hij zegt daarin namelijk: 'Het organisme van de Theologie vindt in de vakken die het ambt betreffen pas zijne afronding.' Gesteld kan worden, dat zonder de diaconiologische groep 'de andere deelen van de Theologie niet kunnen leven en bloeien. Juist daarin komt het zoo schoon uit, dat de Sancta Theologia een organisme is, waarvan het eene lid niet tot het andere kan zeggen: ik heb u niet van noode.

De Theologie heeft de geopenbaarde Godskennis te beschrijven. Daarom houdt zij zich allereerst bezig met de Heilige Schrift, hare kenbron zelve; om dan na te gaan hoe dat Woord heeft gewerkt in de historie der kerk van Jezus Christus; vervolgens heeft zij den inhoud der Godsopenbaring in systeem weer te geven; maar dan ook te omschrijven hoe de werking van het Woord Gods moet worden in stand gehouden en gepropageerd.

Hoe voorname plaats in het organisme der Theologie de Exegese, Kerkhistorie en Dogmatiek ook innemen, hoe aanzienlijke leden van het lichaam zij zijn, zij kunnen het lid niet missen der ambtelijke vakken of ze zijn incompleet.'[17]

Zo moet elk deel van de theologie de haar toekomende aandacht krijgen, zodat de vier groepen van theologische vakken evenwaardig en afgewogen naast elkaar staan. Het is niet overbodig dit te zeggen. Wij moeten namelijk oppassen voor de neiging, die helemaal zou passen in het straatje van de herstructurering, om als reactie op de vroegere en nog wel vigerende onderwaardering van de ambtelijke vakken door te slaan naar een hypertrofie. De diaconiologische vakken hebben de andere zonder meer nodig; dat bleek al uit het bovenstaande citaat en dat wordt nog duidelijker, als Biesterveld verder zegt: 'Hoe kunnen de functiën van het ambt juist worden bepaald, als niet het Bibliologisch deel der Theologie hier licht verspreidt; als niet de Politia ecclesiastica de institutie en de onderscheiding der ambten uiteenzet; als niet de Kerkhistorie verhaalt hoe het in de Kerk met de werking des Woords ook hierin ging; als niet Symboliek en Dogmatiek hare Lehnsätze bieden uit belijdenis en leer in betrekking tot de Diensten, die er in het midden der Kerk moeten zijn.'[18]
Is zo iets aangeduid m.b.t. de plaats der ambtelijke vakken te midden van de overige theologie, dan kunnen we nu nog iets, wat meer concreet, zeggen over de ambtelijke vakken zelf, mede in aansluiting aan wat in 4.1.1. in het algemeen is gesteld.

4.1.3. In 4.1.1. stelden we, dat drie elementen onontwarbaar dooreen gestrengeld (behoren te) liggen bij al het theologisch onderwijs. Dat is dan ook zo bij de ambtelijke vakken, al moet toegegeven worden, dat hier uiteraard met name en dominerend het tweede element, de voorbereiding op het latere predikantswerk, naar voren komt. De ambtelijke vakken moeten de student/predikant leren wetenschappelijk bezig te (kunnen) zijn met de bestudering van het ambt. Natuurlijk mag men zich niet beperken tot het pastoraat, tot het ambt van predikant, laat staan tot de homiletiek, hoe belangrijk die ook is. Met Biesterveld is in te stemmen, dat ook aandacht geschonken moet worden aan de vakken, die het presbyteraat (het ambt van ouderling), het diaconaat (het ambt van diaken) en het laïcaat (het ambt aller gelovigen) betreffen, 'opdat de toekomstige predikanten in de gelegenheid mogen zijn daarvan kennis op te doen, ten einde later ook leiding aan de andere ambtsdragers te kunnen geven.'[19] Hoe weinig is dit laatste nog systematisch uitgewerkt!

Het wetenschappelijk met de verschillende diaconiologische vakken bezig-zijn betekent voor alles, dat op de colleges en bij de tentamens vertrouwd gemaakt wordt met de betreffende Schrift-gegevens. Eén van de eerste en voornaamste vraagstukken, die daarbij aan de orde (moeten) komen, is die van 'het bijzondere van het bijzondere ambt'. De (a.s.) predikant moet namelijk een duidelijk beeld krijgen van de plaats en taak van het presbyteraat, pastoraat en diaconaat onderling en van die drie tegenover het ambt aller gelovigen, onder wie zich vaak allerlei 'beroeps-helpers' e.d. bevinden (van arts tot maatschappelijk werker).[20] Duidelijkheid hierover is van belang voor de predikant en voor alle betrokken partijen; en dat temeer vanwege de grote veranderingen, die hebben plaats gevonden in het cultuurpatroon, waardoor het vanzelfsprekende van de predikantspositie en -taak veranderd is in het onzekere. Faber kan toegestemd worden, als hij erop wijst, dat in het vroegere maatschappijpatroon 'de verhoudingen overzichtelijk waren, de geestelijke een vanzelfsprekend gezag bezat en zijn werk een duidelijke structuur vertoonde. In de maatschappij-opbouw was de plaats van de kerk en hiermede van haar dienaren duidelijk; over hun taak, rol of functie bestond weinig onzekerheid'. Dit in tegenstelling met tegenwoordig. Wij leven nu immers 'in een maatschappij, waarin in groeiende mate de plaats van de kerk aangevochten wordt en waarin de rol en functie van de pastor diffuus worden.'[21] Hiermee houdt verband, dat buiten onze kerken vaak de ervaring wordt opgedaan, 'dat bij verreweg de meeste zielszorgers een gearticuleerde conceptie over het pastoraat ten enenmale ontbreekt. Men gaat meestal uit van een aantal 'verstichtelijkte' vooronderstellingen, die voor een efficiënt functionerende zielszorg van nauwelijks enig belang zijn --hetzij omdat ze stammen uit een verouderd levenspatroon, hetzij omdat ze op functioneel zinloze theologemen berusten. De 'man Gods in de wereld' .... is een ongrijpbare, wat nevelachtige figuur geworden met een meestal even ongrijpbare en nevelachtige taak. Hijzelf lijdt daar wel het meest onder. Vandaar de enorme toeloop naar leergangen en trainingen van allerlei aard. Vandaar ook de angst voor het ambt, voor de pastorie vooral.'[22]
Ik weet wel, dat die onduidelijkheid en onzekerheid voor een zeer groot deel het gevolg zijn van het feit, dat men niet altijd meer de, achterhaald geachte, normen van de Schrift erkent. Maar ook al willen wij wel met die vaste en heldere principia rekenen, dan betekent dit m.i. nog niet, dat in onze kerken bij de predikanten t.a.v. hun positie en taak een en al helderheid bestaat, althans schriftuurlijke helderheid. Wie weet hoezeer het citaat van Aalders ook op onze predikanten van toepassing is en hoevaak bij ons de onzekerheid verborgen wordt achter opvattingen, die bewust of onbewust grotendeels afhankelijk zijn van een toevallige studieaanleg en karakterstructuur en beïnvloed zijn door autoritaire visies van vroeger.

Hoe dit ook zij, het lijkt me duidelijk, ook vanwege wat allemaal boven vermeld is, dat elke predikant door de diaconiologische vakken een helder en 'gearticuleerd' inzicht moet krijgen in het karakter, de inhoud en grenzen van zijn positie en taak. Dit inzicht is ook noodzakelijk om (later) de goede houding te kunnen aannemen tegenover de verschillende soorten beroepshelpers in of buiten de kerk. De bezinning op het bijzonder ambt vereist daarom ook informatie over het brede veld van de beroepshulp.
Zo moet aan de student/predikant duidelijk worden, wat nu het eigene is van zijn taak tegenover het werk van een, wellicht

gelovige, arts, maatschappelijk werker, psycholoog enz. Hierdoor wordt voorkomen, dat de predikant zich onzeker en onbekwaam voelt tegenover dergelijke helpers[23], en ook dat hij zijn eigen bevoegdheid gevaarlijk gaat overschrijden en zijn kunde gaat overschatten. Bovendien wordt zo de weg daarvoor vrijgemaakt, dat de predikant op het juiste moment en bij de juiste gelegenheid weet te verwijzen naar de juiste man. Bedacht moet overigens worden, dat dit meestal niet impliceert, dat hiermee de taak van de predikant afgelopen is. Samenwerking, in welke vorm ook, tussen predikant en beroepshelper moet zoveel mogelijk gerealiseerd worden. Uit dit alles kan blijken, dat de informatie over een en ander niet inhoudt, dat de predikant een psycholoog, maatschappelijk werker enz. in het klein moet worden; hij is en blijft theoloog. Vereist is wel, dat elke predikant zoveel van de mogelijkheden in de specialistenhulp weet, dat hij op tijd en terzake kan verwijzen.[24] Bezint men zich o.a. zo op het bijzondere van het bijzondere ambt, dan kan dat alleen maar ten goede komen aan het doel van al het ambtelijk werk: de toerusting van de heiligen tot onderling dienstbetoon.
Het ligt voor de hand dat het wetenschappelijk bezig-zijn met het ambt ook inhoudt, dat de student/predikant bekend gemaakt wordt met wat er tegenwoordig 'geestelijk te koop' is, met name natuurlijk in zoverre dat direct met (de uitoefening van) het ambt te maken heeft. Zo moet men zich vooral op de hoogte stellen van de verschillende moderne visies op de gemeente en de gemeentelijke structuren. Die opvattingen zijn meestal principieel af te wijzen. Wel blijkt vaak, dat er terecht bij allerlei zwakke punten van het vigerende 'systeem' de vinger gelegd wordt. Ik noem één voorbeeld. Er wordt tegenwoordig vaak gepleit voor specialisatie van de ambtsdrager en in verband daarmede voor 'interplaatselijke ambten'; hierbij verricht dan niet meer één predikant in een bepaalde wijk of parochie àl de verschillende activiteiten, maar doet een team van specialisten in breder verband het werk, terwijl elk van hen een deeltaak toegewezen heeft gekregen.[25] Nu kan men dit alles totaal afwijzen en daarmee de zaak afgedaan beschouwen. Maar het zou m.i. totaal onjuist zijn, als wij ons door die moderne visies, hoe fout die ook in uitgangspunt en doelstelling zijn, niet lieten attenderen op het gebrek, dat nu eenmaal aanwezig is in het functionéren van onze parochiale gemeenten. Het is immers een feit, dat geen enkele predikant in al zijn te verrichten activiteiten even bekwaam is. Zijn zwakke kanten kunnen m.i. ook nooit allemaal door zijn medekerkeraadsleden voldoende gecorrigeerd worden, omdat die veelal de vereiste tijd en vorming missen. De therapie, door allerlei vernieuwers voorgesteld, is inderdaad niet juist. Maar zouden wij niet in zoverre van hen kunnen leren, dat het bestaan van die niet te voorkomen zwakheden een bepaalde voorziening behoeven? Een realiseerbare mogelijkheid lijken mij regelmatige studie-samenkomsten in bijv. classisverband, waarbij de predikanten om beurten hun specialisme tot opbouw van anderen kunnen aanwenden en waarbij tevens wellicht allerlei bekwaamheden van gemeenteleden gemobiliseerd kunnen worden tot vorming van de predikanten; het karakter van die samenkomsten kan voortdurend gevarieerd worden, al naar gelang de (studie) situatie dat vereist. De grondslag voor het zo samen (kunnen) werken moet aan de Theologische Hogeschool gelegd worden, waarbij het dan vooral de ambtelijke vakken zijn, die de nodige stimulansen en ideeën hebben te geven.

4.1.4. In 4.1.3. zeiden we o.a., dat informatie over allerlei beroepshulp voor een predikant noodzakelijk is. Het spreekt vanzelf dat die informatie voor het grootste deel is te geven door de beroepshelpers zelf, zoveel mogelijk in samenwerking met de docent ambtelijke vakken, om zo het speciale van ieders vak duidelijk te maken. Iets dergelijks valt op te merken over de sociologie (en eventueel economie), die o.a. mee kan helpen bij het denken over de gemeentelijke structuren c.a. Hiermee zijn we aanbeland op die onderdelen van de theologische opleiding, waarbij aandacht geschonken wordt aan allerlei bij uitstek praktische zaken, die direct voorbereiden op het ambtelijk bezig-zijn. Het hoeft nauwelijks toelichting, dat bij het onderwijs in de verschillende onderdelen nu eens de docent ambtelijke vakken, dan weer de man van de hulpwetenschappen de hoofdrol zal spelen, zodat die opleiding nu eens valt onder strikt theologische vakken, dan weer onder de pr. vorming, of nog weer anders.
Allereerst valt te noemen het onderwijs in het preken. De prediking is altijd erkent als een belangrijke, zo niet als het belangrijkste werk van de predikant. Geen wonder, dat het onderwijs hierin altijd op het programma van de theologische studie heeft gestaan. Alleen kan de vraag gesteld worden of het huidige, al tijden zo functionerende preekcollege nu nog wel aan zijn doel beantwoordt. M.i. zal een grondige confrontatie met de ideeën en methoden, vermeld in het boek van Weller-Stuiveling (zie noot 8) ons veel verder kunnen brengen. Genoemd is al hun critiek op de preekmethode, waarbij uitgegaan wordt van een uitgeschreven tekst. Een sprekend citaat: 'Het is onjuist te menen dat de oefening in het spreken met het schrijven zou moeten beginnen. Deze dwaling is nog een erfstuk van de klassieke retorica.... Wij echter verstaan onder mondelinge taalbeheersing het geschoolde vermogen om vrij te spreken, d.w.z. om na een grondige voorbereiding van de stof en na het maken van een weloverwogen indeling, de woordkeus en zinsbouw eerst te doen ontstaan op het ogenblik van de redevoering zelf.'[26] Te wijzen valt ook op hun pleiten om voor de controle op de eigen stem de bandrecorder te gebruiken. Weer een sprekend citaat: 'Het is bijzonder verrassend en vaak onthutsend, de eigen stem uit zo'n toestel te horen, ongeveer zoals ook de luisteraars onze stem te horen krijgen. Terwijl wij spreken, wordt ons geluid begeleid door de stroom van onze gevoelens en bedoelingen, zodat we dus herhaaldelijk menen veel meer te hebben uitgedrukt dan objectief het geval blijkt. Bovendien horen we onze eigen stem niet buiten-om, via het trommelvlies, maar voornamelijk binnen-langs, via de beengeleiding tussen de keel en het middenoor. De bandrecorder is van een genadeloze zakelijkheid, en daardoor een onmisbaar hulpmiddel voor de mondelinge taalbeheersing, in ieder opzicht.'[27] Het lijkt me ideaal, als gebruik gemaakt zou worden van een videorecorder of iets dergelijks. Het is onbegrijpelijk, dat aan de Theologische Hogeschool op de preekcolleges, en trouwens bij heel de opleiding, de bij het onderwijs algemeen gebruikelijke, technische leermiddelen tot nu toe (haast) totaal ongebruikt blijven. Duidelijk lijkt me wel, dat de docent ambtelijke vakken bij dit alles de steun nodig heeft van anderen. Met name valt dan te wijzen op de 'microphone-coacher', of hoe de man ook mag heten, die deskundig is in heel de technische kant van'het spreken in het openbaar'. Natuurlijk is ook het werk van een logopedist nodig, maar m.i. kan men daarmee niet volstaan, want er zijn nog veel meer aspecten aan de praktijk van het spreken verbonden, zoals

Weller-Stuiveling overduidelijk tonen. Mogelijk is ook de aanwezigheid gewenst van collega-docenten, die elk vanuit eigen vakgebied (met name exegese en ethiek) een bijdrage aan de vorming in het preken kunnen geven.
In de tweede plaats valt te wijzen op de pr. vorming in vergader- en gesprekstechniek, hoofdzakelijk te geven door niet-theologische deskundigen. Het spreekt vanzelf, dat daarbij niet volstaan kan worden met informatie. Er moeten, onder deskundige supervisie ook werkelijke gesprekken gevoerd en vergaderingen geleid worden, te realiseren op bijv. werkweken. Deze situatie heeft het voordeel, dat gewerkt kan worden als 'gekazerneerde' groep, waarvan de leden corrigerend, stimulerend en ontdekkend op elkaar in kunnen werken; dit heeft op zichzelf al vormingswaarde. We mogen ons aan de Theologische Hogeschool gelukkig prijzen, dat hiermee, zoals ook met de oriënterende introductie in de beroepshulp, een bescheiden begin is gemaakt, en wel op initiatief van het (studenten!-) Werkcomité-studiecoördinatie. Uiteraard bedoelt deze vorming niet de studenten/predikanten volleerd in het gesprek-voeren en in het vergadering-leiden te maken; dat zou onmogelijk kunnen, èn vanwege de beperktheid van deze vorming en ook vanwege de gecompliceerde schakeringen van het leven zelf. Wel tracht deze pr. vorming de studenten/predikanten een zekere communicatieve gevoeligheid[28], openheid en critische zin bij te brengen, die ze anders meestal niet of onvoldoende verworven hadden. Hierdoor krijgen zij veel beter oog voor de geledingen van en processen in gesprekken en vergaderingen, wat hun deelname veelal meer vruchtbaar en terzake kan doen zijn. Bovendien wordt hun vermogen ontwikkeld, om hun deelname, bestaande in luisteren en/of spreken, achteraf critisch te kunnen evalueren; de betekenis hiervan kan niet gauw overschat worden. Dit alles dient uiteindelijk om de hulp in het pastorale gesprek zo diepgaand en effectief mogelijk te maken en om het vergader-doel telkens zo zakelijk en helder mogelijk te verwezenlijken. Beide toch zaken, waarvan het geestelijk karakter onder ons toch niet bewezen hoeft te worden.
Wie enigszins op de hoogte is van de nieuwste ontwikkelingen op dit terrein, begrijpt dat we bij de huidge pr. vorming niet kunnen blijven stilstaan. Hoe dankbaar we ook mogen zijn voor wat het Werkcomité sinds 1967 telkens organiseert en hoe 'progressief' een en ander ook mag worden beschouwd (ook in vergelijking met wat elders gebeurt!), we moeten met de pr. vorming c.a. toch verder. Inderdaad, in de aarzelende beginperiode heeft het grote voordelen zo'n nieuw opleidingselement slechts een officieus karakter te geven. Dan is er ruimte voor experimenten en bestaat er vrijheid tot het zoeken van de beste vormgeving. Is die experimentele, zoekende periode voorbij, zoals hier langzamerhand het geval is, dan moet gestreefd worden naar een officiële positie van dit opleidingselement. Daarom moeten we m.i. nu spoedig af van het vrijblijvende en incidentele karakter, dat de pr. vorming nu eigenlijk nog heeft. Net als andere niet-theologische onderdelen heeft de pr. vorming er recht op, dat zij volledig geïntegreerd wordt in de studie. Dat de curatoren zo direct bereid waren en zijn een (gedeeltelijke) subsidie te verlenen aan het Werkcomité, mag getuigen van hun bij-de-tijd-zijn. Maar als het in de nabije toekomst daarbij zou blijven, dan zou dit absoluut onvoldoende zijn. Onze School mag nooit moderne methoden en technieken achteloos laten voor wat ze zijn; en dat zou zij doen, als de regeling van de pr. vorming, incl. de subsidie, zo blijft als ze nu is. In dit verband is erop te wijzen, dat een confrontatie met de pastorale clinische training op den duur niet kan uitblijven.[29]

Al is deze methode van vorming om haar theologische en psychologische vooronderstellingen waarschijnlijk bezwaarlijk zo door ons over te nemen, duidelijk lijkt me toch wel, dat er zeer ware en waardevolle elementen in aanwezig zijn, die we slechts tot onze schade ongebruikt kunnen laten.
Ook is te wijzen op de pr. vorming in de catechese, die tot nu toe volledig ontbreekt. Het principiële onderwijs inzake het karakter van de catechese moet zo operationeel mogelijk gemaakt worden. Dat kan door naast de theoretische benadering ook 'reële situaties te kweken, waaraan de student werkelijk kan leren'. Daarbij zijn 'werkelijk gehouden en bijgewoonde of zelf gehouden (liefst op een band opgenomen) lessen....te analyseren, niet alleen op hun opbouw....e.d., maar ook en vooral met het oog op de vragen in hoeverre de student werkelijk communicatie gehad heeft en welke problemen hij hier heeft ontmoet.'[30]
Een pedagoog en/of didacticus kan hierbij goede hulpdiensten, zo niet meer verrichten.
Er zou op nog veel meer gewezen kunnen worden.[31] Wat in de opleiding van de theologie-student het hoogst nodig moet worden gerealiseerd, wil de student enigszins een op de ambtelijke praktijk afgestemde vorming ontvangen, heb ik echter nu wel genoemd. Het bepleiten van post-academiale vorming voor predikanten en van kadercursussen voor ouderlingen en diakenen zou een apart opstel meer dan waard zijn, maar dit valt geheel buiten het bestek van mijn pleidooi. Misschien kan het tijdschrift Dienst op dit braakliggend terrein iets doen.
Tegen veel van wat hierboven neergeschreven is, kan terecht ingebracht worden: Dit is voorlopig nooit te realiseren. Inderdaad, wat de praktische opleiding betreft, moeten wij van de grond af beginnen. Zo ontbreekt ons nog volledig het in de moderne pr. vorming geschoolde kader; we zullen dus voorlopig met heel bescheiden riem moeten roeien. Verder komt gelukkig de nodige samenwerking met andere niet-theologische disciplines langzaam op gang. Hopelijk heeft dit o.a. tot gevolg, dat die verschillende disciplines op verantwoorde wijze vruchtbaar gemaakt worden voor de theologische opleiding. Als we zien wat er officiëel aan andere theologische faculteiten voor de studenten gebeurt, dan kunnen we met de huidige situatie in de pr. vorming aan de Theologische Hogeschool gematigd tevreden zijn. Maar we dreigen in snel tempo achter te raken en zelfs volledig de boot te missen, in velerlei opzicht, als we tevreden blijven stilstaan bij deze status quo. Zeker hier geldt, dat stilstand achteruitgang betekent. Ik zeg dit, omdat soms de indruk gewekt wordt, dat velen, ook studenten, de huidige pr. vorming al meer dan genoeg en eigenlijk zelfs overbodig vinden. Theologie mag echter nooit steriel worden en buiten het, ook gemeentelijk, leven raken. Misschien ben ik wat scherp. Maar ik zou het erg jammer vinden, als al het goud, dat te vinden is in de gereformeerde, met name theologische, litteratuur van de laatste eeuw onvruchtbaar zou blijven voor de ambtelijke praktijk. Een beetje vreemde sprong? Dat vindt men niet, als men nog eens bedenkt wat in 4.1.2. van Biesterveld is geciteerd. Al de kostelijke, op papier vastgelegde bezinning, die met name vanaf de Afscheiding op gang is gekomen[32], mag nooit in ons hoofd blijven steken of renteloos in onze boekenkast blijven staan; we moeten juist zoveel mogelijk proberen haar handen en voeten te geven in het pastorale handelen --als ik het eens in dit beeld mag zeggen. Wat hebben wij eraan, dat we zo'n rijke, ook theologische, geschiedenis hebben in Nederland, als we al die rijkdom vanwege onze communicatieve onmacht niet kunnen mobiliseren in het ambtelijk bezig-zijn? Anders gezegd: wij moeten de Boodschap,

die we toch o.a. sinds de vorige eeuw veel dieper en breder hebben leren verstaan, ook effectief kunnen óverdragen. Daarbij wil de pr. vorming helpen en in dat kader moet mijn pleiten voor verdere uitbouw verstaan worden.

4.1.5. De vraag kan nu gesteld worden, waarom zo breed de voorondersteldingen zijn uiteengezet. In 1.3. heb ik er al iets van gezegd. Het lijkt me namelijk een feit, dat een past. stage nooit geïsoleerd van de overige theologische opleiding beschouwd kan worden. Tussen het onderwijs in de ambtelijke vakken, de pr. vorming en de pr. oeff. bestaat een intense wisselwerking. Als ik daarom een pleidooi voer voor de instelling van een stage in de húidige situatie, die aan de Theologische Hogeschool bestaat, dan moet wel met zoveel woorden gezegd worden, wat m.b.t. die situatie is voorondersteld; in het vervolg kan daarop telkens teruggegrepen worden.
Omdat ik echter de pr. oeff. wil beschouwen als een element van de zo noodzakelijke actualisering van de praktische opleiding, leek het me tegelijk gewenst een poging te wagen om de stage enigszins te plaatsen in het kader van nieuwe ideeën en methoden, die met name de laatste twee decennia in en rondom de ambtelijke vakken naar voren zijn gekomen. Daarvoor moest ook wel iets doorgegeven worden van het nieuwe, inzoverre dat m.i. aan de Theologische Hogeschool te realiseren valt. Het is duidelijk, dat in het vervolg voor het allergrootste deel is te spreken over de betekenis en waarde van een pastorale stage in de húidige situatie. Slechts iets zal ik aanduiden van het karakter, dat de stage heeft in de door mij bepleite nieuwe situatie.

4.2. Waardebepalende aspecten.

4.2.1. Inleiding: leren door doen. Uit het genoemde in 4.1.3. . .en 4.1.4. is wel gebleken, hoezeer tegenwoordig gepleit wordt voor de training in de ambtelijke praktijk, of kortweg: voor het leren door doen, als onderdeel van de predikantsopleiding. Men is namelijk van mening, dat er vaak teveel vertrouwd wordt op het doorwerken van de theoretische informatie, die aan de Universiteit of School wordt gegeven, terwijl 'alleen in een goede afweging van informatie en training een werkelijke vorming bereikt worden kan.' Daar komt volgens Faber bij, dat i.v.m. de veranderde maatschappij 'het juiste zicht op het pastoraat niet meer uit informatie van leermeesters in het beschermde milieu van de Universiteit, verkregen kan worden, maar in de harde confrontatie met levende mensen' in het milieu van een deskundige training moet worden veroverd.[33]
Hoewel het gezegde is 'al doende leert men', blijkt uit het gebruik van het woord training echter al, dat men van mening is, dat lang niet alle doen leert. Allerlei werksituaties en dus ook de pr. oeff. krijgen pas op bepaalde voorwaarden vormende betekenis.[34] Wil men daarom een past. stage naar haar merites beoordelen, dan moet men voor alles oog hebben voor de condities, waardoor dit doen het karakter van leren krijgt en waardoor het verrichten van pr. oeff. fundamenteel anders is dan het zelfstandig werken van een jong predikant, hulpprediker en actief student. Ik krijg de indruk, dat de g.s.-commissie bij haar beoordeling van het voorstel van Drenthe met dit alles niet of nauwelijks gerekend heeft.

4.2.2. Geconcentreerde kennismaking. We kunnen wel zeggen, dat de past. stage een soort overgangsfase is tussen de theologische studie annex pr. vorming in Kampen èn het toekomstig ambtelijk werk. Door de stage wordt de student/kandidaat immers vertrouwd gemaakt met het gemeentelijk leven en het veelzijdige predikantswerk, dat hem gewoonlijk te wachten staat. De kennismaking is vrij breed en geschiedt door het bijwonen van gesprekken en vergaderingen, het geven van catechisaties en afleggen van bezoeken, en door het ingelicht worden omtrent de 'kerkelijke organisaties' o.a. (scribaat, commissie van beheer, verenigingen enz.). Dit impliceert echter niet, dat de stagiair met zoveel mogelijk problemen en situaties geconfronteerd moet worden. Door deze verstrooiing van de aandacht zou de stage aan haar doel voorbijschieten. De oriëntering in de 'technische zaken' --om ze gemakshalve zo even aan te duiden-- dient betrekkelijk sober te zijn. De aandacht moet namelijk vooral gericht worden op die zaken, die onder supervisie van de plaatselijke predikant zinvol geanalyseerd en geëvalueerd kunnen worden en die zo het leren door doen tot stand brengen.
Dit aspect van geconcentreerde kennismaking bepaalt mede de waarde van de stage en onderscheidt haar van de werksituatie van de beginnende predikant. Die komt immers zonder enige systematiek (en supervisie!) in aanraking met héél het brede veld van activiteiten, waarmee hij voor zijn predikantschap normaliter nauwelijks kennis heeft gemaakt, zodat hij op de aard en hoeveelheid ervan tot nu toe geen heldere kijk kon hebben. De overgang naar het ambt is daardoor wel erg abrupt. De geconcentreerde kennismaking met de ambtelijke praktijk voor de intrede van de kandidaat heeft dan de positieve uitwerking, dat zij die overgang voor de predikant veel vloeiender maakt, zodat hij, eenmaal geroepen, zijn werk met een zeker inzicht en enige kennis van zaken kan aanvangen: een flink stuk bescherming van de gemeente en van de beginnende predikant zelf (zie ook 4.2.3.).
Dat de kennismaking metterdaad een geconcentreerd karakter krijgt, daarvoor heeft vooral de toeziende predikant te zorgen: Hij geeft in overleg met de stagiair hem duidelijk afgebakende taken, die in de gemeentelijke praktijk moeten worden verricht. Door dit laatste is de stage een belangrijke, eigensoortige voortzetting van de pr. vorming. Bij die vorming is men haast uitsluitend actief werkzaam in de relatief beschermde omgeving van de college- en vergaderzaal, waarin de praktijk door informatie, verslagen, bandrecorder of rollenspel dichtbij wordt gehaald. De stage is echter een reële werksituatie, waarin de stagiair in direct contact komt met de levende, 'te bearbeiden' gemeenteleden, zekere verantwoordelijkheid draagt en zich bezwaarlijk vrij en gedistantieerd kan opstellen.

4.2.3. Supervisie. Het belangrijkste aspect, dat de waarde van een stage bepaalt, is de supervisie. Daarin ligt vooral het fundamentele verschil tussen het verrichten van de door ons voor te stellen pr. oeff. èn het bezig-zijn als jong predikant, het werken als hulpprediker (zoals vroeger) en het op eigen initiatief geven van catechisaties door een actief student. Immers, in tegenstelling tot de stagiair dragen de beginnende predikant, de hulpprediker en de actieve student de eindverantwoordelijkheid voor wat ze verrichten en doen zij hun werk dus zelfstandig, met hoogstens incidentele steun en/of critiek van --op een afstand staande en indirect geïnformeerde!-- collegae en kerkeraadsleden.
De stagiair verricht zijn pr. oeff. echter onder deskundige leiding en toezicht, en wel van de predikant-supervisor, in wiens

gemeente hij stage loopt. Hoewel de stagiair uiteraard een zekere verantwoordelijkheid heeft, wordt de eindverantwoordelijkheid gedragen door zijn supervisor. Zoals gezegd (4.2.2.) bepaalt deze de te verrichten taken, terwijl hij tijdens heel de stage de vraagbaak en adviseur is van de student/kandidaat. Maar voor alles is hij de persoon, die de stagiair meehelpt een en ander te leren analyseren en te evalueren: wat gebeurde er, wat moest er gebeuren? enz. Hierdoor is de stage een voortzetting en toepassing in de gemeentelijke praktijk van de vigerende pr. vorming, waaronder met name werkweken.
Zoals in 4.1.4. is gezegd, worden de studenten enigszins vertrouwd gemaakt met de catechese-methodiek en vooral met de gespreks- en vergadertechniek. Deze pr. vorming tracht de studenten ' een zekere communicatieve gevoeligheid, openheid en critische zin bij te brengen.... Hierdoor krijgen zij veel beter oog voor de geledingen van en processen in gesprekken en vergaderingen .... Bovendien wordt hun vermogen ontwikkeld hun deelname, bestaande in luisteren en/of spreken, achteraf critisch te kunnen evalueren.' 35) Dit alles is bij ons experiment het minimaal noodzakelijke gebleken om een stage positief te doen functioneren. Want door het geleerde kan de stagiair werkelijk critisch bezig gaan met de door hem gegeven catechisaties en afgelegde bezoeken; hierbij komen vragen aan de orde als: in hoeverre lukte het? werd het bedoelde duidelijk genoeg geformuleerd en kwam het over? waar lagen de moeilijkheden, bij hemzelf, bij de ander of nog elders? enz. Ook stelt de pr. vorming hem als stagiair in staat bijgewoonde gesprekken en vergaderingen zinvol te observeren en achteraf te analyseren: beantwoordde het gesprek, de vergadering aan het beoogde doel? waar en waarom liep het mis? wat was het aandeel van de pastor/ouderling in het gesprek of in de vergadering? enz.
Met dit analyseren en evalueren helpt de supervisor. De stagiair moet dan ook regelmatig verslag aan hem uitbrengen van wat hij verricht en/of bijgewoond heeft en een en ander grondig met hem doorspreken. Door dit aspect van de stage wordt bereikt, dat de student/kandidaat leert hoe langer hoe scherper waar te nemen en hoe langer hoe critischer zich rekenschap te geven van zijn werk. Uiterst belangrijk voor hem, als hij straks als predikant aan de slag moet. Hij heeft dan de mobiliteit en distantie die nodig zijn voor de critische reflectie op en de verbetering van het eigen handelen.
Hoewel naar onze ervaring de past. stage in de nu bestaande situatie (enige pr.vorming van de student en geen vorming van de supervisor) al zinvol is, zal zij m.i. het meest tot haar recht komen, wanneer enerzijds de pr. vorming in Kampen uitgebreid en verdiept wordt, en anderzijds elke predikant-supervisor de geëigende scholing ontvangt. Dan kan de stagiair met veel grotere sensibiliteit aan de slag en kunnen stagiair en supervisor samen veel verfijnder ontleden en beoordelen.
De grote betekenis van de supervisie wordt temeer duidelijk, als we nog eens de werksituatie van de stagiair en die van de beginnende predikant met elkaar vergelijken. Het is een feit, dat de overgangsfase tussen student-zijn in Kampen en predikant-zijn in een gemeente --hetzij die fase valt tijdens de stage, voorafgegaan door pr. vorming, hetzij pas in het begin van het predikantschap, zonder pr. vorming vooraf-- niet gemakkelijk is voor de stagiair/predikant. Dan moet hij immers zijn theologische opleiding en mogelijk zijn pr. vorming voor het eerst in de gemeentelijke praktijk 'mobiliseren'. Het ligt m.i. voor de hand, dat bij deze eerste schreden sprake zal zijn --voor de stagiair/predikant zelf veelal het meest hinderlijk-- van aarzelingen,

fouten, gemiste kansen, waarschijnlijk ook zenuwen, vrees enz. Zo tenminste bij mij in mijn stage. De beginnende predikant is dan echter duidelijk in het nadeel, want, zoals in het begin van 4.2.3. al is gezegd, hij draagt ondanks alles voor zijn werk de eindverantwoordelijkheid en mist zo de stuwende en corrigerende supervisie, nog afgezien ervan, dat hij zo niet op geconcentreerde, systematische wijze kan kennis maken met zijn velerlei activiteiten. Op het ogenblik is het dus feitelijk zo, dat de aankomende predikant zonder meer 'losgelaten' wordt op de gemeente, hoewel hij in praktische zaken ongeschoold is en meteen de 'belangrijkste en verantwoordelijkste post' ter plaatse heeft te bekleden. Hij wordt a.h.w. na zijn intrede zonder enige zwemervaring meteen in het diepe water gegooid. Het zou een waardevolle aanvulling van onze experimentele stage-ervaringen zijn, als we over gegevens konden beschikken, hoe predikanten het er in de beginperiode afbrengen. Helaas bestaat hierover geen materiaal, maar ook zonder dat kunnen we m.i. wel zeggen, dat die situatie eigenlijk onverantwoord is, zowel met het oog op de gemeente, die hierdoor nadeel en schade kan ondervinden, als ook met het oog op de predikant zelf, die op verschillende punten vast kan lopen, ernstige fouten maken enz. Inderdaad: 'Een grote zegen zal het .... voor hem zijn, als hij wijze en verstandige ouderlingen naast zich heeft staan en hij naar hun goede raad luistert.'[36]

Maar tegelijk moet bedacht worden, dat tegenwoordig de waarde van wijsheid wordt verminderd door de snelle maatschappelijke veranderingen en de 'verdeskundiging' van alle beroepsarbeid. Met het laatste hangt samen, dat de ouderlingen, elk met hun vaak specialistisch beroep, meestal de vereiste opleiding en vorming missen, waardoor zij de aankomende predikant deskundig en terzake kunnen helpen met de fijne knepen van zijn 'vak'.

Wie dit allemaal bedenkt, ziet meteen de waarde van een stage boven de werksituatie van een beginnend predikant. Precies het tegengestelde van wat de commissie zegt (zie o.a. 2.2.1. en 3.1.) blijkt waar te zijn. Door de pastorale stage, die een student/kandidaat loopt o.l.v. een verantwoordelijke supervisor, tracht men juist te voorkomen, dat de aankomende predikant uit onkunde, onmacht of waarom ook hachelijke experimenten gaat uitvoeren met de ambtelijke verrichtingen (om de terminologie van de commissie te gebruiken). Dit bereikt men door de eerste, aarzelende en moeilijke praktische schreden, die gewoonlijk direct na de intrede gezet worden, te vervroegen naar de tijd van de stage, waarin die schreden bovendien, anders dan in het predikantschap, deskundig begeleid worden. We hebben er in onze kerken nog geen ondervinding mee, wat de invloed van een stage is op het predikantschap, maar gezien onze stage-ervaringen kunnen we wel zeggen, dat door de stage de a.s. predikant veel beter toegerust en met veel minder 'watervrees' (een heel logische reactie, als je zonder zwemervaring meteen in het diepe water wordt gegooid, z.b.) zijn werk tegemoet kan zien. Natuurlijk betekent dit niet, dat hij, zeer ervaren, de vele werkzaamheden al aardig 'kan'. Maar wel heeft hij de eerste beginmoeiten en beginonzekerheid voor een groot deel achter de rug, is hij al wat vertrouwd met het werk, heeft hij enigszins de voor het pastoraat vereiste communicatieve gevoeligheid en bezit hij het vermogen zinvol en opbouwend met (de zwakke punten van) zijn eigen activiteiten bezig te zijn (z.b.). Dit alles kan inderdaad, wat de g.s.-commissie en de g.s. beiden betwijfelen (3.1.), gerealiseerd worden in de beperkte periode van een past. stage o.l.v. een deskundige supervisor, als die maar door een goede pr. vorming is voorafgegaan. Nogmaals: hoe

breder en dieper die voorafgaande pr. vorming is, hoeveel te-meer positief effect beiden zullen hebben op het pastorale handelen van de predikant-geworden stagiair.[379]

5. VOORSTEL TOT DE INSTELLING VAN EEN OFFICIEUZE STAGE.

5.1. Rondom het voorstel van Drenthe.

In 2.1. merkten we al op 'dat vele principiële en praktische bezwaren van de g.s.(-commissie) tegen de voorstellen van Drenthe hieruit voortkomen, dat die voorstellen verschillende verplichtingen en eisen bevatten en veelal zeer gedetailleerd en precies zijn uitgewerkt.' Dit dient nu nader besproken te worden.

5.1.1. In 2.6.1. is al geciteerd, dat Drenthe aan de g.s. verzocht te besluiten 'dat voortaan door de classes niemand zal worden toegelaten tot het afleggen van het praeparatoir examen dan die tevoren de nodige uitvoerige en getekende bewijsstukken overlegt, dat hij de hierna te noemen pr. oeff.[380] volledig en volgens de bepalingen heeft volbracht.' Ad D wordt dan nog gezegd, wat de g.s. volgens Drenthe in het kader van zijn voorstel heeft te verzoeken aan en te bepalen voor de mindere vergaderingen: 'De generale synode .... verzoekt aan elk der classes binnen haar ressort twee of drie grotere kerken en twee of drie bij die kerken dienende oudere en ervaren predikanten aan te wijzen, om in voorkomende gevallen hen die staan naar het ambt van dienaar des Woords, op hun verzoek zo spoedig mogelijk gelegenheid te geven tot en bij te staan bij het volbrengen van de door deze synode vastgestelde pr. oeff. Deze kerken en predikanten zullen een verzoek van een student of candidaat niet mógen weigeren, indien de betrokken student of candidaat woonachtig is in één der tot het ressort hunner classis behorende kerken. De predikanten zullen nauwkeurig aantekening houden van de door student of candidaat verrichte werkzaamheden....'
De g.s.-commissie zegt in haar rapport hierop o.a.: 'Drenthe spreekt tot twee keer toe voorzichtig van 'verzoeken aan elk der classes'. Misschien heeft men gevoeld, dat hier moeilijk iets kan worden opgelegd als een dwingend voorschrift. Omdat dit te veel zou rieken naar een heerschappij-voeren der synode over de mindere vergaderingen.' En iets verderop: De kans bestaat 'dat, wanneer de synode het door Drenthe gewenste 'verzoek' aan de classes zou doen, verschillende classes.... besluiten aan dat verzoek niet te voldoen. En daarmee zou de weg voor verschillende candidaten naar het praep. examen geblokkeerd zijn. Immers: Drenthe wil de synode doen besluiten: 'Niemand zal worden toegelaten enz.' (zie boven). En dat zou dan zijn: de paarden achter de wagen spannen! Na het voorzichtige 'verzoek' aan de classes wil Drenthe dan toch een eis zien opgelegd aan kerken en predikanten. Immers: 'Deze kerken en predikanten zullen een verzoek van een student of candidaat niet mogen weigeren enz.' Kan, mag een synode zoiets met bindend gezag van kerken en predikanten eisen? Mogen kerkeraden niet meer zelfstandig beoordelen of het gewenst is, dat hun predikanten tijdelijk een deel van hun ambtswerk laten verrichten door een candidaat? Móéten predikanten, omdat de synode daartoe een dwingend voorschrift geeft, beslist een candidaat 'bijstaan bij het vol-

brengen van de door deze synode vastgestelde pr. oeff.'? Maar als zij dan menen daartoe niet in staat of bekwaam te zijn en hiervoor, om welke redenen dan ook, geen verantwoordelijkheid op zich te kunnen nemen?
Met een dergelijk 'niet mogen weigeren' dringt o.i. de synode zich in c.q. doet zij indringen in eens anderen dienst! En komt zij ertoe de classes lasten te doen opleggen waartoe geen bevoegdheid gegeven is. En overigens: bij weigering van medewerking zou alweer de weg voor de candidaat naar het praep. examen zijn afgesneden.
Zo ziet uw commissie hier allerlei moeilijkheden rijzen als er enerzijds bindende voorschriften worden gegeven ('Niemand zal worden toegelaten...'; èn: 'niet mógen weigeren') en anderzijds volstaan wordt met 'verzoeken' aan de classes.'
In het laatste gedeelte van haar rapport zegt de commissie nog: 'De verantwoordelijkheid van de predikanten, die aangewezen worden om de candidaten bij hun oefeningen te leiden en bij te staan (en die, volgens Drenthe, hun medewerking niet mogen weigeren!) is wel zeer groot. Van hún beoordeling zal veel afhangen. En hier zullen allerlei subjectieve maatstaven en beweegredenen een grote rol kunnen gaan spelen, met voor de candidaat soms zeer onaangename consequenties.... Een zeer belangrijke vraag is: welke waarde moet aan de door de leiding-gevende predikanten opgestelde beoordeling van de pr. oeff. der candidaten worden toegekend? En vooral: hoe functioneert deze beoordeling bij het af te leggen praep. examen? Immers: Drenthe wil, dat bij het praep. examen 'de nodige uitvoerige en getekende bewijsstukken' worden overgelegd, waaronder dan ook wel de beoordeling van de oefeningen door de predikant(en) zullen begrepen zijn. Wanneer dan die 'oefeningen' een onvoldoende hebben gekregen, mag het praep. examen dan toch doorgang vinden? En als dit laatste wèl mag en dat examen zèlf dan wèl voldoende is, wat moet dan de doorslag geven bij het al- of niet-toelaten tot het proponeren? Op deze vragen zou toch wel een duidelijk antwoord moeten gegeven worden vóór een zo uitgewerkt program aan candidaten en kerken wordt opgelegd, als Drenthe voorstelt. Dat antwoord heeft Drenthe echter niet gegeven.'
In overeenstemming hiermee overweegt de g.s. in haar genomen besluit o.a. 1) 'dat zij niet het recht heeft van kerkeraden en predikanten te éisen, medewerking aan door candidaten te verrichten pr. oeff. te verlenen, daar dit zou neerkomen op het onbevoegd lasten (doen) opleggen, welke lasten bovendien niet steeds kunnen en mogen worden gedragen; 2) dat, indien classes en/of kerkeraden zouden weigeren aan een verzoek, c.q. eis, der generale synode om medewerking tot het doen verrichten van de voorgestelde oefeningen van candidaten te voldoen, de weg naar het praeparatoir examen voor candidaten zou geblokkeerd worden, omdat genoemde particuliere synode als éis wil gesteld zien, dat niemand zonder deze pr. oeff. tot het examen mag toegelaten worden; 5) dat door genoemde particuliere synode ook niet duidelijk gemaakt is welke waarde aan de beoordeling van deze pr. oeff. moet toegekend worden bij het af te leggen praeparatoir examen.'
Aan de door Drenthe voorgestelde instelling van een officiële stage zitten inderdaad te veel haken en ogen. Daarom is de bestrijding van de g.s. (-commissie) voor het grootste deel terecht en terzake en hoeft hieraan mijnerzijds niets meer toegevoegd te worden.
Dit naar aanleiding van de verschillende verplichtingen en eisen in het voorstel van Drenthe.

5.1.2. In de tweede plaats moet stil gestaan worden bij het feit, dat de ad B1-4 vermelde oefeningen veelal zeer gedetailleerd en precies zijn uitgewerkt. Achtereenvolgens wordt bijv. opgegeven: Het aantal weken dat catechisatie gegeven moet worden, hoe die tijd te verdelen is over de verschillende leeftijdsgroepen van catechisanten en dat de aanwezige predikant wekelijks een beoordeling heeft te geven tegenover de stagiair; het aantal weken dat (een vastgesteld aantal) chronische zieken en bejaarde thuiszittenden wekelijks bezocht moeten worden en dat van die bezoeken wekelijks een kort schriftelijk rapport is uit te brengen aan de predikant; het minimale aantal van achtereenvolgens bij te wonen kerkeraadsvergaderingen; en tenslotte het (hoge) aantal te maken preekvoorstellen.[39] Ter toelichting zegt Drenthe o.a.: 'De P.S. van Drenthe geeft de voorkeur aan een uitgewerkte regeling voor een reeks pr. oeff. boven een algemene bepaling dat men een oefenperiode moet meemaken. Want nu is er voor alle studenten en candidaten gelijkheid in de materie der oefeningen....
En tenslotte kost een reeks oefeningen de student of candidaat minder tijd dan een vaag omschreven oefenperiode zou kunnen doen. Uitgegaan is van de wenselijkheid dat de student of candidaat werkelijk oefent en niet werkt als plaatsvervangend vicaris, maar ervaring opdoet onder voortdurende toezicht en goede leiding van ervaren predikanten.'[40]
Hierop reageert de g.s.-commissie: 'De vraag zou kunnen gesteld worden of, wanneer een synode tot de algemene uitspraak zou komen: er zijn vóór het praep. examen door een candidaat kan worden afgelegd, door hem nog eerst verschillende pr. oeff. te verrichten --het niet beter zou zijn de vaststellen van die oefeningen aan de classes over te laten. Er kan dan met allerlei concrete omstandigheden rekening worden gehouden: studieresultaten, leeftijd van de candidaat, vroeger event. door hem verrichte arbeid, mogelijkheden in vacante kerken enz. En er is dan gelegenheid om enige variatie in deze vorming aan te brengen.'
Bij het bovenstaande is op te merken, dat pr. oeff. inderdaad beter niet van tevoren zo gedetailleerd vastgesteld kunnen worden, zoals Drenthe doet. Dan kan namelijk met allerlei concrete omstandigheden rekening gehouden worden; dit kan de commissie worden toegestemd. Onjuist is overigens, dat zij in dit verband spreekt van de mogelijkheden in vacante kerken; zou de stagiair daar gaan werken, dan wordt hij tot een vicaris (wat Drenthe nu juist niet wenselijk vindt), over wiens werk het uitoefenen van de onontbeerlijke supervisie (door een predikant van elders!) bezwaarlijk,zo niet onmogelijk wordt.
Tot de omstandigheden, die de mogelijkheid van variatie in de stage wenselijk maken, mogen wel gerekend worden: de eventuele vroegere beroepsopleiding en -arbeid van de stagiair (hij kan bijv. gevormd zijn tot onderwijzer of maatschappelijk werker en als zodanig hebben gewerkt), de situatie in de stage-gemeente (daarin kunnen op een gegeven moment bijv. zeer weinig of geen chronische zieken voorkomen), de zwakke zijden van de stagiair (die vragen natuurlijk extra aandacht) enz.
Anderzijds is het natuurlijk onvoldoende, als alleen maar gesteld zou worden, dat een student/kandidaat een oefenperiode heeft mee te maken. Bepaalde regels en voorschriften zijn noodzakelijk. De voordelen, die Drenthe inherent acht aan zijn precies bepaald voorstel --namelijk gelijkheid in materie[41] en het in de hand houden van de tijdsduur-- zijn m.i. ook zeer wel te realiseren, als er wat minder strak en gedetailleerd geregeld wordt.

Uit het in 5.1. besprokene kan men concluderen, dat bij het pleiten voor de instelling van een stage dus andere wegen gezocht moeten worden, dan Drenthe aanwees.

5.2. Rondom de uitspraak van Friesland.

Bij het zoeken naar andere wegen loont het de moeite stil te staan bij wat de p.s. van Friesland, 1963, betreffende pr. oeff. uitsprak en de verschillende generale synoden in reactie hierop besloten.[42]

5.2.1. In haar uitspraak, in 1963 gedaan met het oog op de eerstvolgende g.s. van Rotterdam-Delfshaven, stelt de p.s. van Friesland, 'dat reeds de opleiding mede op de praktijk dient gericht te zijn, waartoe de particuliere synode er bij de synode op aandringt, de mogelijkheid van een pr. vorming (lees: van pr. oeff., zie 1.1.) (bv. voor de tijd van een half jaar) voor de studenten aan de Theologische Hogeschool te (doen) onderzoeken.' De g.s. blijkt van oordeel, 'dat een besluit inzake pr. vorming van studenten in de theologie niet dient te worden genomen zonder contact met de deputaten-curatoren en hoogleraren der Theologische Hogeschool en zonder grondige overweging en beoordeling van alles, wat met zulk een pr. vorming samenhangt.' (lees tweemaal i.p.v. pr. vorming: pr. oeff.). Vandaar dat zij o.a. besluit 'deputaten-curatoren der Theologische Hogeschool te verzoeken, over pr. vorming (lees: pr. oeff.) van de studenten in de theologie, na advies van de senaat der Hogeschool, te rapporteren en eventueel voorstellen te doen aan de eerstkomende generale synode.'
In reactie op dit verzoek schrijven de curatoren d.d. 3 februari 1967 een brief aan de komende g.s. van Amersfoort-West, waarin blijkens de constateringen van de g.s. o.a. staat, 'dat hoogleraren van oordeel zijn, dat het opzetten en regelen van de pr. oeff. voor de studenten in de theologie valt buiten de bevoegdheid van de senaat van de Theologische Hogeschool; en dat deputaten-curatoren zich bij dit oordeel van hoogleraren aansluiten en geen voorstellen ten aanzien van de zaak aan de generale synode doen.'
De g.s. is dan van oordeel 'dat zowel deputaten-curatoren als hoogleraren terecht van oordeel zijn, dat het opzetten en regelen van pr. oeff. voor studenten in de theologie buiten de bevoegdheid van de senaat van de Theologische Hogeschool valt.' Om dit alles spreekt de g.s. uit 'hiermee deze zaak als afgedaan te beschouwen.'[43]

5.2.2. De zaak van de pr. oeff. door studenten (en gezien 5.1. ook door kandidaten) lijkt zo volledig vast te zitten. Bij nader onderzoek blijkt echter, dat er toch nog enige speling is, die m.i. aangegrepen kan worden om te komen tot de instelling van een officiéuze stage.
In de genoemde brief van curatoren aan de g.s. staat m.b.t. hun horen van de mening van hoogleraren op 26 jan. '67 namelijk letterlijk: 'De aanwezige hoogleraren waren van oordeel, dat het opzetten en regelen van pr. oeff. voor studenten in de theologie (bv. het geven van catechetisch onderwijs, het bijwonen van kerkeraadsvergaderingen, het afleggen van ziekenbezoeken e.d.) valt buiten de bevoegdheid van de senaat.
Misschien kunnen kerkeraden aan oudere-jaars studenten verzoeken enige praktische arbeid te verrichten, maar hoogleraren zien geen mogelijkheid hiervoor een regeling te treffen.' (de onderlijning is van mij, C.vd.L.).

Wat hiervan te zeggen? M.i. komen de moeilijkheden m.b.t. de instelling van pr. oeff. (gebleken in 5.1. en 5.2.1.) hieruit voort, dat bij de instelling van zo'n past. stage feitelijk twee partijen betrokken zijn (afgezien van de student): de kerkelijke gemeente, waar een stage o.l.v. de plaatselijke predikant gelopen moet worden, èn de hoogleraren, die belast zijn met de opleiding van de theologie-studenten.
Wat de gemeente betreft, kan ermee ingestemd worden, dat een uit eisen en verplichtingen bestaande regeling als van Drenthe wordt afgewezen; beter is te werken met een lossere regeling.
Wat de hoogleraren betreft, is het m.i. erg snel en gemakkelijk gezegd, dat zij geen mogelijkheid zien tot het treffen van een regeling, maar is wel begrijpelijk, dat zij het organiseren van een stage in een geméénte buiten hun bevoegdheid achten te vallen. Combineren we dit met elkaar en denken we bovendien aan wat boven onderlijnd is, dan kan geconcludeerd worden: Als voor de instelling van een stage gepleit wordt, moet worden gezocht naar een vormgeving, waardoor de kerken en de Theologische Hogeschool harmonisch met elkaar kunnen samenwerken, zonder dat de kerken verplichtingen worden opgelegd (zoals Drenthe doet) en de Hogeschool 'buiten haar boekje' gaat (waarvoor hoogleraren bang zijn).

5.3. Ons voorstel.

Nu willen we dan ertoe overgaan de verschillende elementen uiteen te zetten van ons voorstel tot de instelling van een officiéuze stage aan de Theologische Hogeschool in de huidige situatie. Bij het noemen van die elementen zullen we hier en daar iets aanduiden van de vormgeving ervan in een (door ons in 4.1.3.-4.1.4. beschreven) nieuwe situatie. Veelal kunnen we betrekkelijk kort zijn, omdat in het voorgaande aan een en ander vulling is gegeven.

5.3.1. Vooronderstellingen. Zoals in 4. is gezegd, spreekt het vanzelf dat een past. stage alleen maar kan functioneren in het kader van een gedegen opleiding aan de Theologische Hogeschool. De theologische studie, waaronder vooral het onderwijs in de ambtelijke vakken, en de pr. vorming moeten daarom verondersteld worden bij de instelling van een stage. Hoeveel te gedegener het onderwijs in de ambtelijke vakken en de pr. vorming is, en hoeveel temeer die bij de student geïntegreerd zijn, des te beter en verfijnder de past. stage kan worden.

5.3.2. De coördinator. Boven is al gezegd, dat de stage het best officieus gehouden kan worden en bovendien dat er een harmonieuze samenwerking moet zijn tussen de Hogeschool en de kerken in deze zaak. Om dit beide te verwezenlijken zoekt de docent ambtelijke vakken een geschikt predikant aan om op te treden als coördinator[44] van de past. stage.
Deze predikant-coördinator heeft verschillende taken:

a) Hij moet met de student/kandidaat, die pr. oeff. wil verrichten, de toekomstige stage bespreken en met hem overleg plegen inzake de meest geschikte tijd en plaats.
b) Hij moet de predikanten uitzoeken, die geschikt en in principe bereid zijn als supervisor van een stagiair op te treden en wier kerkeraad eveneens ermee akkoord gaat, dat een stagiair in zijn gemeente stage komt lopen.
c) Hij moet, als inderdaad een stagiair bij een aangezocht predikant komt werken, die predikant duidelijk instrueren over bedoeling, opzet en karakter enz. van een stage, zodat hij zijn supervisie zo juist mogelijk kan uitoefenen.

d) Hij moet contact onderhouden met stagiair en supervisor, door zo nu en dan aan beiden een werkbezoek te brengen, bij welk bezoek de coördinator, afhankelijk van de situatie, informerend, stimulerend en/of adviserend moet optreden.
e) Hij moet zijn werkzaamheden zoveel mogelijk verrichten in overleg met de docent ambtelijke vakken, zodat die met alles goed op de hoogte is en beiden stimulerend op elkaar in kunnen werken.

Voor het aanzoeken van deze nieuwe functionaris door de hoogleraar ambtelijke vakken is gekozen, om zo te voorkomen dat deze extra zwaar belast zou worden bij zijn eigenlijk al te omvangrijke leeropdracht, en bovendien om te zorgen dat deze toch overzicht houdt op de uit zijn vak voortkomende past. stage. Het lijkt me voorlopig nog te realiseren, dat één gewone predikant als coördinator optreedt. Als andere predikanten tijd kunnen vinden naast hun ambtelijk werk bovendien nog bezig te zijn als godsdienstleraar, verenigingsbestuurder, muziekkenner enz., dan moet er toch ook wel een geschikt predikant gevonden kunnen worden, die tijd vrij kan maken voor het, al of niet te honoreren, coördinator-zijn. Moeilijker wordt het, als na zo'n vijf à tien jaar veel grotere groepen studenten voor het lopen van een stage in aanmerking komen. Dan zal het noodzakeljik worden verschillende coördinatoren aan te stellen of, nog veel beter, iemand speciaal aan de School te benoemen, die behalve als hulpfunctionaris van de docent ambtelijke vakken ook t.b.v. de stages als coördinator heeft op te treden. Het is m.i. trouwens de vraag of het niet een verstandig vooruitzien zou zijn, wanneer nu al ertoe overgegaan zou worden in een volledige betrekking aan de School iemand te verbinden, die naast de hoogleraar ambtelijke vakken moet optreden als wetenschappelijk ambtenaar of assistent, met vooral als taak de pr. vorming en pr. oeff. te organiseren en (ook 'ideologisch') te begeleiden.[45] Hierdoor wordt de docent ambtelijke vakken ontzaglijk ontlast; bovendien zijn we dan aan de Hogeschool wat de (personeels)mogelijkheden voor de praktische opleiding betreft meteen behoorlijk op (ons beperkte) peil, omdat door die assistent de praktische opleiding (pr. vorming en pr. oeff.) veel systematischer en deskundiger kan plaats vinden. Een voordeel van deze benoeming binnen afzienbare tijd is verder, dat nu nog niet zoveel tijd nodig is voor de coördinator-functie; in de hierdoor vrijkomende tijd kan de nieuwe functionaris zich grondig inwerken en voorbereiden, zeer noodzakelijk om enigszins op niveau thuis te raken op dit moderne, zich snel ontwikkelende vakgebied.

5.3.3. De supervisor en zijn kerkeraad. De benodigde predikantsupervisoren worden door de predikant-coördinator aangezocht. Deze beoordeelt voor zichzelf dan ook of iemand al of niet geschikt is om voor die functie in aanmerking te komen. Tot de vereisten van een 'kandidaat-supervisor' is o.a. te rekenen, dat hij op een frisse en deskundige manier zijn praktisch-ambtelijk werk verricht, en daarbij oog heeft voor de moderne ontwikkelingen en de hedendaagse mogelijkheden; bovendien moet hij zoveel soepelheid en zelfcritiek bezitten, dat hij een stagiair vriendschappelijk en vruchtbaar kan begeleiden; een predikant, die 'in hoogheid is gezeten' is ongeschikt, omdat hij niet zichzelf relativerend naast de stagiair met zijn vragen, moeiten, wellicht critiek kan gaan staan.
De a.s. supervisor moet, voordat er sprake is van een stage, eerst met zijn kerkeraad overleggen of men het goed kan vinden, dat een stagiair straks onder zijn leiding in de gemeente komt

werken. Ter informatie mag de supervisor, eventueel ondersteund door een schrijven van de coördinator, opmerken:

a) Mocht bij de introductie van de stagiair in de gemeente (z.b.) fel verzet rijzen, wat zelden zal gebeuren, dan gaat de stage in die gemeente natuurlijk niet door.
b) De stagiair zal bij het begin van zijn werk een belofte van geheimhouding afleggen, zodat niets van geheim en/of intiem karakter door hem zal 'uitlekken'.
c) De predikant begeleidt de werkzaamheden van de stagiair, maar zonder dat zijn ambtelijk werk onder die supervisie zal lijden.
d) Bij al de bezoeken, die de stagiair zelfstandig of in gezelschap aflegt, wordt voor zijn aanwezigheid toestemming gevraagd van de betreffende gemeenteleden.
e) Ondanks zijn akkoord-verklaring behoudt de kerkeraad het recht --als de (m.i. zelden voorkomende) omstandigheden dat vereisen-- om de toestemming voor een onderdeel (bijv. het bijwonen van een kerkeraadsvergadering-in-comité) of voor het geheel van de stage voor korte of lange tijd in te trekken: de goede verhoudingen in de plaatselijke gemeente of de ambtelijke zorg voor de enkeling gaat boven het volbrengen van een stage. (voor de betreffende stagiair moet dan, afhankelijk van de situatie, een bepaalde regeling getroffen worden).

Blijft de kerkeraad ondanks dit alles bezwaren houden tegen het lopen van een stage in de gemeente, dan moet de coördinator deze supervisor voorlopig laten vallen. Komt er wel de vereiste toestemming, dan kan de coördinator de supervisor met gemeente achter de hand houden voor de eerstvolgende stagiair.
Zo'n maand of langer voor de stage wordt de supervisor mondeling of per stencil geïnstrueerd. Daarna moet hij ervoor zorgen, dat de stagiair van tevoren, per kerkblad of anderszins, duidelijk in de gemeente wordt geïntroduceerd, met bijvermelding dat hij een belofte van geheimhouding zal afleggen, zodat de gemeente goed kan weten, wat voor iemand er komt en wat voor werk hij zal doen.
Tijdens de hierna volgende stage treedt de predikant op als supervisor. Hij moet het te verrichten werk van de stagiair in overleg met hem bepalen. Ook moet hij de te bezoeken gemeenteleden selecteren, waarbij soms personen kunnen afvallen vanwege hun persoonlijke situatie of vanwege de te verwachten 'erkenningsmoeilijkheden'. Verder heeft hij de stagiair voortdurend te informeren en te adviseren, opdat die zijn werk met het juiste inzicht kan volvoeren. Tenslotte moet hij de stage zo begeleiden, dat daarin een leren door doen ontstaat. Daartoe is het nodig wat de stagiair heeft gedaan of bijgewoond telkens analyserend en evaluerend met hem door te spreken; dit kan gebeuren in regelmatig te houden werkbesprekingen, bijv. één of twee keer per week.
Genoemd is al het contact met de coördinator, die de supervisor de nodige stimulansen en adviezen kan geven.
Het is duidelijk, dat de supervisor zijn werk nog beter kan verrichten, als hij daarvoor niet simpelweg geïnstrueerd is, maar een goede vorming heeft ontvangen. Dit laatste zal vooral goed te verwezenlijken zijn, als er over enkele jaren predikanten zijn, die zelf ook pr. vorming en pr. oeff. achter de rug hebben en die in aansluiting daaraan tot supervisor zijn bijgeschoold. Hierbij zou 'onze assistent' een zeer belangrijke rol kunnen spelen.

5.3.4. De stagiair en zijn werk. Voordat de stagiair allerlei eigen werk gaat verrichten, door zelfstandig iets te doen of bij te wonen, is het dienstig dat hij zo'n twee week lang simpelweg zoveel mogelijk meeloopt met de supervisor, wanneer die bezoeken aflegt bij zieken, bejaarden of nieuwingekomenen, catechisaties geeft en andere activiteiten heeft te doen, terwijl het geziene en gehoorde telkens doorgesproken wordt. Hierdoor raken stagiair en gemeente enigszins met elkaar vertrouwd; verder raakt de stagiair zo georiënteerd in het kerkelijk leven ter plaatse en krijgt hij enig idee van zijn stagewerk en van zijn mogelijkheden. Na deze korte inleidingsperiode en die veelal overlappend moet de stagiair in elk geval het volgende werk verrichten:

a) Catechisaties geven. Na in de inleidingsperiode bijv. een week de catechisaties van de supervisor te hebben bijgewoond, moet de stagiair de rest van z'n stage (zo'n acht week lang) zelf catechisatie geven aan twee of drie groepen van verschillende leeftijd. De realisering van de supervisie kan verschillen. Een mogelijkheid is, dat de supervisor in de derde en zesde week de catechisaties bijwoont en vervolgens doorspreekt met de stagiair, die het besprokene in de daarop volgende catechisatie-periode kan verwerken; eventuele tussentijdse besprekingen met de supervisor blijven natuurlijk mogelijk. Wellicht kan de supervisie ook plaats vinden door het gebruik maken van verschillende band-opnamen ter vervanging en/of aanvulling van de bezoeken, welke les-opnamen door de supervisor critisch met de stagiair zijn te behandelen.
Het spreekt vanzelf, dat bij een stagiair, die als onderwijzer reeds een bepaalde didactische en pedagogische scholing heeft gehad, dit stage-element misschien anders en korter geregeld moet worden. Dit stage-onderdeel verandert wellicht ook van karakter, als aan de Theologische Hogeschool pr. vorming in de catechese wordt gegeven, zoals in 4.1.4. bepleit is.

b) Zieken en/of bejaarden bezoeken. Zoals gezegd loopt de stagiair ook zo'n twee week mee met de predikant, als die zieken, bejaarden enz. bezoekt. Na of nog tijdens die inleidingsperiode wordt hij duidelijk geïntroduceerd bij verschillende door de supervisor uitgekozen bejaarden en/of (chronische) zieken, die hij, met hun instemming, gedurende de rest van zijn stage pastoraal heeft te verzorgen.in regelmatig aan hen te brengen bezoeken. Hiernaast kan de supervisor aan de student/kandidaat nog andere bezoeken laten afleggen bijv. aan nieuwingekomenen, aan ouders van catechisanten, aan gemeenteleden die ondertussen ziek zijn geworden; mogelijkheden te over. Al deze bezoeken, thuis of in het ziekenhuis, worden regelmatig tijdens de werkbesprekingen met de predikant-supervisor behandeld.

c) Huisbezoek afleggen. Het is nuttig, al of niet in de inleidingsperiode, eerst als waarnemer verschillende huisbezoeken bij te wonen. Dit kan door mee te gaan met de predikant, met één of twee ouderlingen. Na enkele bezoeken moet de stagiair echter een actieve rol gaan spelen door op stap te gaan als heuse partner van één ouderling, dus als iemand die volwaardig mee mag doen in het gesprek en die soms zelfs de leiding van het bezoek op zich neemt. Het vragen van de toestemming van de uitgezochte, te bezoeken gemeenteleden is al vermeld.
Aanbeveling verdient, dat de ouderling, met wie de stagiair op stap gaat, zo nu en dan wisselt, waarbij (stilzwijgend) vooral de ouderlingen genomen moeten worden, die

in hun bezoek- en gespreksmethode boven de rest uitsteken.
De bespreking van een en ander met de supervisor hoort hier uiteraard bij.

d) Het spreken van een stichtelijk woord. Ter wille hiervan moet de stagiair voldoende tijd voor zijn stage bij de eigen classis preekconsent aanvragen. Het kan voorkomen, dat de student/kandidaat op grond van zijn preekvoorstel of van het onderzoek het consent niet krijgt. Dit hoeft op zichzelf nog geen uitstel of zelfs afstel van de stage te betekenen; dat hangt van de situatie af. Een stage zonder preekconsent is desnoods ook wel mogelijk. Ideaal is echter, dat de stagiair in elk geval ongeveer gedurende zijn stage-periode officieel een stichtelijk woord mag spreken. M.i. is aan te bevelen het consent hoogstens een half jaar te laten duren of te gebruiken, omdat de voor die tijd nodige preken binnen de stage-tijd zijn te maken.
Met de supervisor moeten van tevoren, verspreid over de stage-periode, twee à drie zondagen afgesproken worden, waarop de stagiair in de stage-gemeente preekt, terwijl de supervisor dan in de kerk aanwezig is. De andere zondagen kan de student/kandidaat elders, waar dan ook, voorgaan. De vier à zes in de stage-gemeente gehouden preken (gezien de preekverzoeken van zoveel verschillende gemeenten is dit m.i. een voldoende voorraad voor een half jaar) worden zo gauw mogelijk op de kerkeraad, volgend op elke betreffende zondag, en vooral met de predikant besproken. Daarbij dienen de exegese, inhoud en opbouw aan de orde te komen, maar ook de voordracht e.d. Eigenlijk zou de docent ambtelijke vakken, in overleg met de voorgestelde nieuwe functionarissen als de coördinator en de 'microphone-coacher', ook t.b.v. het preekcollege, grondig moeten onderzoeken wat nu precies de criteria zijn voor de beoordeling van een preek. Aan de hand van deze overzichtelijk op schrift gestelde criteria kan de supervisor dan met de stagiair diens preken bespreken.

e) Kerkeraadsvergaderingen bijwonen. Vanwege de belangrijke functie van kerkeraadsvergaderingen moet het bijwonen ervan een onderdeel vormen van het werk van de stagiair.
Hij maakt dan mee, wat er zoal op het agendum staat en hoe de diverse zaken afgehandeld worden. Bovendien kan hij als waarnemer letten op de structuur van en processen in de vergadering. Natuurlijk moet het nodige hiervan aan de orde komen in de al vaak genoemde werkbesprekingen.

f) Diverse verrichtingen. Hieronder valt te groeperen: het zich op de hoogte stellen van de organisatie van het scribaat en van het eventuele kerkelijk bureau; het bijwonen van diakenvergaderingen; het kennismaken met het werk van de commissie van beheer en van andere belangrijke commissies, en met het verenigingsleven (studie en recreatie). Kortom, de stagiair zorgt ervoor, dat hij zich behoorlijk oriënteert in de verschillende aspecten van het kerkelijk leven en van de 'kerkelijke organisatie'.
Al deze verrichtingen zijn echter van secundair karakter en mogen ook niet al te veel tijd kosten, omdat de betekenis van de supervisie hier gering is en die informerende bezigheden zaken betreffen, die feitelijk buiten het normale predikantswerk vallen.

g) Werk thuis. Behalve de genoemde activiteiten buitenshuis heeft de stagiair ook thuis aardig wat te doen. Zo moet hij zich voorbereiden op de catechisaties, mogelijk ook op diverse bezoeken en moet hij aan zijn preken werken.

M.i. is het aanbevelenswaardig, dat de stagiair elke dag voor zichzelf, in dagboekvorm bijv., vastlegt wat hij die dag heeft gedaan en wat hij daarbij heeft waargenomen en ervaren; door dit noteren van de dagelijkse stage-belevenissen wordt de stagiair namelijk gedwongen al wat te analyseren en te evalueren. Dit kan van betekenis zijn, wanneer hij een en ander heeft door te spreken met de supervisor. Bovendien kan zo'n dagboek stimulerend voor hem zijn, als hij weer uit de stage-situatie vertrokken is. Te overwegen is ook een stagiair in de slotperiode van zijn stage en ter afsluiting daarvan een niet al te lang werkverslag te laten opstellen (hij kan dan mooi gebruik maken van de aantekeningen in zijn dagboek!). Daarin moet hij dan rubrieksgewijs bespreken, wat hij zoal gedaan en bijgewoond heeft, waarbij dan vooral aan de orde moet komen hoe hij zijn werk heeft beleefd en ervaren. M.i. zou de stagiair er zeer mee gediend zijn, als de coördinator, in samenwerking met de hoogleraar ambtelijke vakken, nagaat en systematisch vastlegt, welke punten in verband met elk van de verschillende werkzaamheden (catechese, zielszorg, prediking enz.) in zo'n verslag aan de orde moeten of kunnen komen. Het werkverslag vormt voor de stagiair een prachtige afronding van zijn stageperiode, waarbij hij het geheel van zijn bezigheden nog eens systematisch en op een afstand overziet. Het kan tevens gebruikt worden bij de afsluitende, min of meer samenvattende werkbespreking met de supervisor. Tenslotte kan door het werkverslag de coördinator en de docent ambtelijke vakken m.b.t. het verloop van de stage geïnformeerd worden, wat eventueel voor volgende stages vrucht kan afwerpen.
Na het genoemde ad a)-g) hoeft het geen toelichting meer, als we stellen, dat de stage een volledige dagtaak vormt; voor examenstudie zal geen tijd gevonden kunnen worden. Natuurlijk impliceert dit niet, dat de student werkelijk de hele dag met zijn stage-werk bezig moet zijn. Tijd voor het lezen van kranten e.d., ontspanning thuis of elders moet er ook zijn. Een mooie combinatie van ontspanning en lering is het, als de student/kandidaat met zijn supervisor (of diens vrouw) meer in het algemeen spreekt over zijn visie op en ervaringen met het kerkelijk werk; het zal blijken, dat deze gesprekken vanwege de stage-situatie zeer dringend en vormend overkomen.[46]

5.3.5. Technische aspecten van de stage. In dit onderdeel zijn verschillende, uiteenlopende zaken te behandelen, die de stagiair en andere belanghebbenden aangaan.

a) Het vrijwilligheidskarakter van de stage. We hebben gezien, dat de kerken en predikanten praktisch en principieel bezwaarlijk bij- generaal-synodaal besluit verplicht gesteld kunnen worden hun medewerking aan een stage te verlenen; vandaar dat de coördinator moet werken met door hem aangezochte en bereid-gevonden predikanten annex gemeenten. Deze omstandigheid hoeft op zichzelf nog niet te impliceren, dat een verplichting tot het lopen van een stage dan ook onmogelijk is. M.i. is het nu al best uitvoerbaar, dat het stagelopen bij aangezochte en bereid-gevonden predikanten annex gemeenten (waarvan er genoeg zullen zijn) geïntegreerd wordt in de officiële opleiding aan de Theologische Hogeschool. Op den duur zullen de pr. oeff. ook inderdaad een verplicht onderdeel van de opleiding moeten gaan vormen; een rapport van de supervisor, dat hij aan het eind van een stage aan de coördinator uitbrengt en waarin hij ook te vermelden heeft of/dat de student/kandidaat zijn stage met vrucht heeft gelopen, kan dan de afsluiting vormen van dit opleidingsele-

ment. Mogelijk is het dan nuttig, dat de kerken, op verzoek van curatoren en senaat, van generaal-synodale zijde aangespoord worden (meer niet) desgevraagd hun medewerking te verlenen aan de door de Kamperse coördinator georganiseerde officiële past. stage.
Vooralsnog echter is het beter de studenten/kandidaten geen verplichting op te leggen en de stage dus officieus van karakter te laten. In die vrijere beginperiode heeft men wat meer armslag en vrijheid om te zoeken naar de juiste vaste vormen. Bovendien worden de curatoren en hoogleraren dan ook niet voor de moeilijkheid geplaatst een besluit te moeten nemen inzake zo'n nieuw onderdeel, dat min of meer nog in het experimentele stadium verkeert. Pas als er behoorlijke ervaring mee is opgedaan en er definitieve contouren zichtbaar worden, is het zinvol de stage officieel aan het oordeel van curatoren en hoogleraren te onderwerpen, die dan hebben te beslissen of de stage al of niet in het opleidingspakket zal worden opgenomen. Voorlopig dus het lopen van een stage op basis van vrijwilligheid. Ook daarbij hebben de curatoren en hoogleraren al een zekere rol. Van hen wordt namelijk gevraagd, dat zij er simpelweg mee akkoord gaan, dàt er stages opgezet worden. Het zou natuurlijk nog plezieriger zijn, als zij er met volle sympathie achter zouden staan en zelfs morele steun zouden verlenen. Als de curatoren en hoogleraren op dezelfde positieve wijze de officieuze past. stage zouden benaderen, als zij tot nu toe de officieuze pr. vorming hebben benaderd, zijn we al meer dan tevreden. Van één hoogleraar is echter de volledige medewerking vereist: de docent ambtelijke vakken. Immers hij moet de coördinator zoeken, en diens werk en de arbeid van de stagiairs informerend, stimulerend en activerend volgen en begeleiden. Ook is het zijn taak de studenten aan te sporen en te animeren tot het lopen van een stage; hopelijk zal dit hierin resulteren, dat de meeste studenten, door hem e.a. overtuigd van de noodzaak en waarde van pr. oeff., inderdaad zich te zijner tijd voor een stage zullen opgeven bij de coördinator. Uiteraard heeft de hoogleraar ambtelijke vakken voor zijn aandeel inzake de stage de ruimte nodig van senaat en curatoren.

b) Situering van de stage in de studiegang. Het is aan te bevelen stage te lopen betrekkelijk kort voor het kandidaats-examen of direct hierna. Een keuze-mogelijkheid is nodig, omdat de stagiair slechts een deel van het jaar zinvol terecht kan in een kerkelijke gemeente. Verschillende ambtelijke activiteiten zoals catechiseren en huisbezoek-afleggen liggen immers ongeveer van mei tot september stil. De stage moet dan ook zo in het jaar gepland worden, dat àlle activiteiten in voldoende mate verricht kunnen worden. Daarom is het noodzakelijk, dat men na het kandidaats-examen stage loopt òf, als dat ongunstig zal vallen, op een gunstig tijdstip vóór dat examen.
De situering van de pr. oeff. aan het einde van de studie is begrijpelijk, als we nog eens bedenken, dat de stage een bepaalde theologische en praktische vorming vooronderstelt. Bovendien sluit het werk van stagiair daardoor in tijdsverloop betrekkelijk nauw aan bij de beginperiode als predikant; zo wordt voorkomen dat het in de stage geleerde en beleefde weer zou wegzakken, omdat dit nu meteen gemobiliseerd kan worden ten behoeve van de ambtelijke praktijk.

c) De tijdsduur van de stage. Globaal kan de duur van een stage gesteld worden op 2½ à 3 maand. Vanwege de behoorlijke hoeveelheid activiteiten is het dan wel nodig vrij systematisch en constant te werken. Gebeurt dat, dan kan de door ons voorgestelde stage --zelfs inclusief het werk dat nodig is voor het preek-maken en het opstellen van het eventuele werkverslag-- beslist in drie maand voltooid worden.
Men kan zeggen: 'Dat is weer drie maand bij de al zo lange theologische studie, terwijl de senaat nog wel probeert de studietijd te bekorten.' Hierop kan geantwoord worden:
Als bepaalde werkzaamheden de theologische opleiding ten goede komen, eigenlijk zelfs noodzakelijk zijn --en zo staat het met de stage-- dan hindert het niet dat zij tijd kosten. Trouwens, wat is drie maand op heel de studie? Bovendien zou je kunnen zeggen, dat de nagestreefde studieduurverkorting juist de ruimte voor een stage vrijmaakt.

d) De plaats van de stage. De pr. oeff. kunnen het best verricht worden in een de stagiair onbekende gemeente. Het is namelijk zeer ongewenst, als tot de stage-gemeente vele leden behoren, met wie de student/kandidaat tevoren al een bepaalde persoonlijke relatie had. Dit zal absoluut grote moeilijkheden opleveren bij de erkenning van de rol van de stagiair, waardoor deze onmogelijk de juiste, voor zijn werk nodige, relatie kan opbouwen. Bovendien geeft het voor beide partijen moeiten, dat de stagiair door de aard van zijn werk met velerlei, vaak vertrouwelijke zaken op de hoogte komt enz.
Vandaar dat de stage meestal gelopen zal worden in een andere gemeente dan waar de stagiair woont; natuurlijk kan overlegd worden welke beschikbare stage-gemeente het meest gunstig ligt voor de student/kandidaat. Meestal zal de stagiair daar ook tijdelijk op kamers (met pension) moeten wonen, liefst bij een gemeentelid (bijv. een ambtsdrager) met telefoon; vanwege het tijdelijk karakter hiervan is het beter niet volledig te verhuizen, maar de eigen kamer thuis of elders aan te houden. Vooral voor getrouwde studenten met kinderen kan het bezwaarlijk zijn zo lang elders te wonen. M.i. zijn de moeilijkheden daarbij niet onoverkomelijk. Over het algemeen zal hij inderdaad door de week geheel afwezig moeten zijn, maar is dat zo'n ontzettend bezwaar? (denk aan zeelui, aan mensen op zakenreis enz.). Verder is het met de preekvoorziening wellicht zo te regelen, dat hij de meeste weekends gedeeltelijk thuis kan doorbrengen, zodat de perioden van afwezigheid slechts van beperkte duur zijn.

e) De kosten van een stage. Na het bovenstaande ad c) en d) is duidelijk, wat voor financiële consekwenties het lopen van een stage met zich mee zal brengen: de kosten van drie maand studeren met daarbij nog de eventuele huur van een kamer in de stage-gemeente (het vereiste pensiongeld valt natuurlijk onder de studiekosten van drie maand; het wordt nu alleen niet thuis, maar in de plaats, waar de pr. oeff. verricht worden, besteed). Mede in verband met het overal preken in gemeenten (die elk een bepaald honorarium geven, maar ook de gemaakte reis vergoeden) zijn de extra reiskosten in de stage-periode te verwaarlozen.
Maar wie betaalt nu de extra onkosten van de stage? M.i. hoeft dit geen probleem te vormen. Als de ouders en/of deputaten ad art. 19 K.O. vijf à zeven jaren de studie hebben kunnen financieren, dan kunnen die drie maand daar nog best bij; en zij zullen die extra studietijd gráág bekostigen, als ze weten wat voor opleidingsbelangen ermee zijn gemoeid.

En wat die extra kamerhuur van drie maand betreft, die kan betaald worden door de betreffende stage-gemeente (zoals in mijn geval zonder aarzeling is gebeurd), uit een stage-subsidie van de curatoren (de ideale oplossing; vergelijk hun subsidie aan het Werkcomité, dat de huidige pr. vorming organiseert) of eventueel uit de preekhonoraria van de stagiair; mogelijk kan elk van de drie een deel, of een vande drie het geheel voor zijn rekening nemen, of nog weer anders. Kortom, op het financiële aspect behoort en behoeft de instelling van een officieuze stage aan de Hogeschool niet af te stuiten.

6. SLOTOPMERKINGEN.

Hier kunnen we kort zijn. We hebben ons geconfronteerd met velerlei rondom het voorstel van Drenthe en de uitspraak van Friesland. Daartegenover of apart hebben we onze eigen ervaringen en opvattingen weergegeven. Tenslotte is een concreet voorstel uitgewerkt; een voorstel dat uiteraard veranderd, verbeterd en aangevuld kan/moet worden. Met dit werkstuk zijn de mogelijkheden, die ik als ex-stagiair m.b.t. de onderhavige zaak bezit, volledig uitgeput.
Gehoopt wordt nu, dat al dit materiaal gebruikt kan/zal worden bij het daadwerkelijk instellen van een past. stage. Het zich daarvoor inzetten behoort tot de competentie van prof. dr. C.Trimp omdat hij immers de docent ambtelijke vakken is, en van ds. A. Kooij, omdat hij, als eerste en enige predikant in onze kerken, ervaring heeft opgedaan als supervisor. Willen zij zich inderdaad voor de instelling van een stage inzetten, dan hebben zij blijkens 5.3.5.)punt a.) zich voor alles te verzekeren van de door curatorium en senaat te verlenen (werk) ruimte.
De rest, het opzetten van de stage en het animeren van de studenten, volgt daarna gauw genoeg.

Utrecht Afgesloten op 3 november 1970.

NOTEN.

1) P. Biesterveld, Het hooge belang der ambtelijke vakken, Kampen 1894, p.6-7.
2) Zie hiervoor: Acta van de p.s. van Drenthe, 1963, Art. 14 en Bijlage IX.
3) Van belang voor de behandeling van de zaak der pr. oeff. zijn: Acta van de g.s. van R'dam-Delfshaven, 1964-1965, Art. 207,232 en 411a-b.
4) De commissie bestond uit ds. J.J. Arnold, K. Mulder en ds. H. Veltman (Acta art. 232). Blijkens haar rapport liet de commissie punt A van het voorstel van Drenthe, dat handelde over de pr. oeff. van studènten vóór het kandidaats-examen buiten beschouwing, daar over dat onderdeel door de g.s. al een besluit was genomen i.v.m. een uitspraak betreffende pr. vorming (lees: pr. oeff.) van de p.s. van Friesland in 1963 (zie Acta art. 157b).
5) Let wel: principiële ruimte. Om pràktische redenen hebben generale synoden het afgeven van preekconsent aan studenten vaak verboden. Zie Joh.Jansen, Korte verklaring van de kerkenordening, Kampen 1923, p.85-86.
6) Jansen, a.w., p.86-87.
7) De keren, dat ik in mijn stage meerdere vergaderingen bijwoonde, golden voor mij de gewone beperkingen, die voor elke niet-ambtsdrager gelden.
8) M.Weller-G. Stuiveling, Moderne Welsprekendheid. Handboek voor mondelinge taalbeheersing, Amsterdam/Brussel 1968^{2}.
9) H.Faber, J. Matse en M.A.J.M. Nevejan, Na Bestaan. Over de psycho-hygiëne van de rouw, Nijkerk z.j.
10) Een zeer gering percentage. Overigens, wat voor zin heeft deze toevoeging? Als een principiële versterking van het bezwaar kan ik haar niet opvatten.
11) Biesterveld, a.w., p.10-11
12) Zie hiervoor o.a. A.F.N. Lekkerkerker, Herstructurering van de theologische studie?
    in: Kerk en Theologie, 19e jaarg. no.1, 1968, p.19-40;
    en: M.Bolkenstein-A.F.N. Lekkerkerker, Correspondentie over de opzet van de theologische studie, in de Kroniek van Kerk en Theologie, 20e jrg. no. 1, 1969 p. 72-77.
13) Lekkerkerker, Herstructurering....., p.37.
14) Lekkerkerker, Herstructurering....., p.40.
15) In dit verband wil ik graag wijzen op de colleges kerkrecht in 1969, waarop prof. J. Kamphuis een model van een jaaragendum voor de kerkeraad behandelde (later bewerkt in De Reformatie gepubliceerd, 45e jrg. nr. 15, 1970, p.117 e.v.). Uiteraard zou het onjuist zijn, als uitsluitend dergelijke colleges werden gegeven, zie 4.1.1. begin. Maar als een onderdeel van het totaal-onderwezene vind ik het een kostelijk model-voorbeeld ervan, hoe bij de opleiding in de wetenschappelijke theologie gerekend kan worden met de voorbereiding op het latere predikantswerk.
16) P. Biesterveld, Het object der ambtelijke vakken, Wageningen 1902, p. 9-10.
17) Biesterveld, Het hoge belang ..., p. 18-19
18) Biesterveld, a.w., p.19
19) Biesterveld, a.w., p.28-29.
20) Zie in dit verband de belangrijke opmerkingen van ds. A. Kooij, Eenheid in de ambtelijke en niet-ambtelijke hulpverlening, in: Tot een hand en een voet, Groningen 1968, p.114-116.

21) H. Faber, Praktische theologie? in: Ministerium, 1e jrg. no. 10, 1967, p.164. De geciteerde woorden gebruikt Faber om aan te tonen, dat er door het verschillende maatschappij-patroon vroeger de a.s. predikanten m.b.t. de opleiding tot het ambtelijk werk konden volstaan 'met enkele aanwijzingen en oefeningen aan de Universiteit en met goede adviezen van oudere collega's later', terwijl nu 'aan de voorbereiding voor het beroep een veel grotere zorg besteed moet worden.'
22) C.Aalders, Wat verwacht de pastor van een universitaire nascholing? in: Tijdschrift voor pastorale psychologie, 1e jrg. nr. 3, 1969, p.75; vergelijk: J.B. Fabery de Jonge, de predikant over de predikant, in: W.J. Berger e.a., Zielzorger in Nederland, Meppel z.j. (1968), vooral p.28-30.
23) Vergelijk Aalders, a.w., p.74.
24) Vergelijk Fabery de Jonge, a.w., vooral p.56 en 59.
25) Zie: G.C. van Niftrik, Alarmklok en doodsklok, in de Kroniek van Kerk en Theologie, 19e jrg. nr. 3, 1968, p.293; Bolkestein Correspondentie over..., p.73; en: Kerk in perspectief Rapport van de commissie gemeentestructuur....aangeboden aan de g.s. van de geref. kerken in Nederland Sneek 1969, p.49 e.v.
26) Weller-Stuiveling, a.w., p.117; zie trouwens heel caput XIII: p.115-122.
27) Weller-Stuiveling, a.w., p.98.
28) De term heb ik van: P. van Hooijdonk, Vernieuwing in de Nederlandse theologie-opleiding, in: Ministerium, 4e jrg. no. 4, 1970, p.52.
29) Zie hiervoor vooral de diss. van W. Zijlstra, Klinisch Pastorale Vorming. Een voorlopige analyse van het leer- en groepsproces van zeven cursussen, Assen 1969. Een mooi samenvattend artikel is: W. Zijlstra, Pastorale clinische training, in: Bulletin voor pastorale psychologie, 1e jrg. nr.1 1966, p.5-6.
Een boeiende comprimerende en evaluerende bespreking van Zijlstra's diss. geeft W.J. Berger, Stilstaan bij een mijlpaal, in: Tijdschrift voor pastorale psychologie, 1e jrg. nr. 3, 1968, p.84-91. Zie trouwens al de nummers van het Bulletin voor p.p. (totaal drie jaargangen verschenen) en van het Tijdschrift voor p.p.(gegroeid uit en voortzetting van het Bulletin).
30) Zo zou bijv. --wat overigens volledig buiten het kader van ons werkstuk valt, maar wat ik niet nalaten kan te noemen-- gepleit kunnen worden voor verandering van de huidige kandidaats-structuur met haar totaal vier collegejaren, waarna nog één of meer jaar 'thuis'studie volgt. Aan dit systeem kleven verschillende bezwaren: Allereerst werken de studenten, die buiten Kampen, thuis of elders, studeren feitelijk erg eenzaam en als in een geestelijke woestijn, zo zonder opscherpende en stimulerende contacten met medestudenten; bovendien, al wordt de voor het kandidaats benodigde studietijd verkort, voor wie het doctoraal wil halen blijft de totale studieduur ook dan nog een wel erg langdurige zaak. Of/hoe dit dan veranderd zou kunnen worden, kan ik niet beoordelen. Wellicht is het goed de colleges over de duur van al de (nu geplande) vijf studiejaren te spreiden. Mogelijk moet er naar een doctoraal-structuur gestreefd worden. In elk geval kan door deze of dergelijke veranderingen de pr. vorming veel beter in de opleiding geïntegreerd worden en zal zij daardoor ook nauwelijks verlenging van de studieduur met zich meebrengen.

31) Faber, a.w., p. 166.
32) In dit verband zouden vele bekende namen te noemen zijn, van J. van Andel, T. Bos, H. Bavinck tot A. Janse, K. Schilder, J.R. Wiskerke toe. De gehoorzaamheid aan de in Hebr.13:7 vermelde opdracht moet m.i. bij elke geref. predikant en theologie-student ook blijken uit het in zijn boekenkast staande en in zijn arbeid gebruikte werkmateriaal.
33) Faber, a.w., p.163-164.
34) Van Hooijdonk, a.w., p.50
35) Geciteerd uit 4.1.4.
36) Citaat van de g.s.-commissie, aangehaald in 3.1.
37) Zie voor het in 4.2.2. en 4.2.3. besprokene vooral: Faber, a.w., p.164-165; Van Hooijdonk, a.w. p. 50; en de Richtlijnen voor de pastorale stage (1968), opgesteld voor intern gebruik t.b.v. de pr. oeff. in de geref. kerken (synodaal).
38) In Drenthe's voorstel zijn de pr. oeff. voor studenten o.l.v. een predikant vermeld ad A (zie wat hierover in noot 4) is gezegd) en de pr. oeff., voor de kandidaten o.l.v. een àndere predikant ad B.
39) Dit laatste in het kader van een uitgewerkte regeling, die het spreken van een stichtelijk woord mogelijk wil maken, vóórdat de kandidaat door de classis is onderzocht. Dit kan ik verder laten rusten.
40) Vergelijk i.v.m. Drenthe's spreken over studenten èn kandidaten noot 38) en i.v.m. òns spreken over student/kandidaat 5.3.5. (punt b.).
41) Ik ga ervan uit, dat dit niet formalistisch bedoeld is, als zou er gelijkheid in materie zijn, wanneer bijv. elke stagiair een gelijk aantal chronische zieken een gelijk aantal weken bezoekt; déze gelijkheid gaat niet verder dan tot het getal en de frekwentie. Ik zie de gelijkheid in materie wel, wanneer elke stagiair in ongeveer dezelfde tijd in nauwe aanraking komt met de verschillende belangrijkste aspecten van het predikantswerk.
42) Van belang voor de behandeling van de Friese uitspraak zijn: Acta van de g.s. van R'dam-Delfshaven, 1964-1965, Art. 157a-b; Acta van de g.s. van Amersfoort-West, 1967, Art.84 en 85.
43) Zie hierover: dr. J. Douma, Herinnering en verwachting, 1969, p.69-70. Dr. Douma noemt het in 5.2.1. genoemde een voorbeeld van het meermalen voorkomend formalisme, waarmee generale synoden zich van kwesties ontdoen. Na verschillende critische notities bij deze gang van zaken zegt hij: 'De klap op de vuurpijl komt, wanneer de synode uitspreekt 'hiermee deze zaak als afgedaan te beschouwen'. Men vraagt zich af, of de P.S. van Friesland niet met een kluitje in het riet gestuurd wordt.' Overigens blijkt direct hierop sprake te zijn van begripsverwarring, wanneer dr. Douma i.v.m. de Friese uitspraak in een noot opmerkt, dat de studenten nu zelf een cursus pr. vorming hebben georganiseerd. Immers de huidige pr. vorming in Kampen op initiatief van het Werkcomité is iets anders dan de in de Friese uitspraak genoemde pr. vorming, waarmee klaarblijkelijk pr. oeff. zijn bedoeld, zie weer 1.1.
44) De idee en naam van deze functionaris is mij aan de hand gedaan door ds. A. Kooij; de vormgeving en uitwerking is geheel voor mijn rekening. Overigens kennen de gereformeerd-synodalen in dit verband de predikant in algemene dienst, m.i. een minder elegante, zo niet af te wijzen oplossing.
45) Vergelijk dr. J. Faber, Vestigium ecclesiae, Goes 1969 (diss.), stelling XVII: ' Bij de uitbouw van een gereformeerde theolo-

gische hogeschool dient men niet allereerst te letten op de noodzaak van bestudering van de grensgebieden der theologie, maar op die van strikt theologische vakken.' De door mij bepleite aanstelling van een assistent strijdt niet met deze stelling, en wel gezien de jongste ontwikkeling in Kampen (de benoeming van een ethicus), maar vooral vanwege de zeer nauwe relatie, die de aan te stellen assistent met de ambtelijke vakken heeft. Bovendien zet deze stelling van dr. Faber zich naar zijn eigen zeggen voor alles af tegen allerlei pleidooien voor herstructurering, waarbij men voor de studie van niet-theologische (de theologie helpende) vakken, als sociologie en psychologie, onevenredig veel aandacht vraagt, dit is ook door ons afgewezen, zie 4.1.2.

46) Vermeld moet worden, dat ik bij het schrijven van 5.3.2.-5.3.4. zeer veel gehad heb aan de in noot 37) vermelde Richtlijnen.

- o -